

**NACIONĀLĀS
IDENTITĀTES,
PILSONISKĀS
SABIEDRĪBAS
UN INTEGRĀCIJAS
POLITIKAS
PAMATNOSTĀDNES
2012.–2018. gadam**

Rīga
2012

SATURS

Par saliedētu sabiedrību	4
1. Ievads: Problēmas un mērķi	5
1.1. Jēdzienu skaidrojumi	5
1.2. Latvija – eiropeiska nacionāla valsts	8
1.3. Pēctecība un jauni izaicinājumi	10
1.4. Politikas virsmērķis	12
2. Politikas principi	12
3. Situācijas raksturojums	14
3.1. Pilsoniskā sabiedrība un integrācija	14
3.1.1. Pilsoniskā līdzdalība	14
3.1.2. Pilsoniskā izglītība	17
3.1.3. Pilsonības jautājums	19
3.2. Nacionālā identitāte: valoda un kultūrtelpa	19
3.2.1. Latviešu valodas prasme un lietošana	20
3.2.2. Latviešu valoda darba tirgū	22
3.2.3. Latviešu valoda izglītībā	23
3.2.4. Latviskā kultūrtelpa	25
3.3. Saliedēta sociālā atmiņa	29
4. Problēmu formulējums, kuru risināšanai nepieciešams istenot noteiktu valdības politiku	33
5. Politikas vidējā termiņa mērķi un rīcības virzieni	35
6. Attēli	36
6.1. Pilsoniskā sabiedrība	36
6.2. Latvieši ārzemēs	38
6.3. Latviešu valoda	40
6.4. Sociālā atmiņa	42
6.5. Iecietības veicināšana, kultūru dažādība un diskriminācijas novēršana	44
6.6. Latvijas iedzīvotāji	46
Saīsinājumi	47

PAR SALIEDĒTU SABIEDRĪBU

Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu mērķis ir saliedēta sabiedrība Latvijā. Pamatnostādnes iezīmē ceļus, kā veidot šādu sabiedrību un nevairās vārdā nosaukt problēmas, kuras jārisina. Izstrādātajā dokumentā ir ievērota pēctecība ar iepriekšējo integrācijas politiku, tas aizstāj Ministru kabineta 2001.gadā apstiprināto pirmo valsts programmu "Sabiedrības integrācija Latvijā".

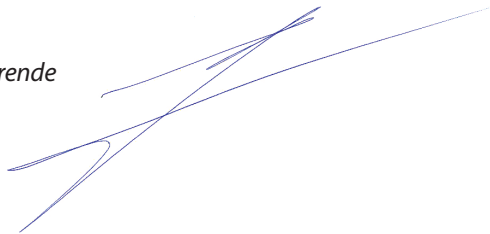
Vienlaikus Pamatnostādņēs ir akcentēti jauni izaicinājumi. Pamatnostādņu būtība: valsts sekmīgi attīstās, ja ir saliedēta sabiedrība, ja pilsoņi aktīvi līdzdarbojas valsts dzīvē un uzņemas atbildību par tās šodienu un nākotni. Tāpēc Pamatnostādņu mērķis ir gan veicināt cilvēku aktīvu demokrātisko līdzdalību, gan stiprināt piederības sajūtu Latvijas nacionālajai un demokrātiskajai valstij.

Pamatnostādnes sastāv no kodolīga situācijas raksturojuma un izvēsta rīcības plāna 2012. un 2013.gadam, kas ietver plašu pasākumu loku. Pamatnostādņu pilns teksts atrodamas Kultūras ministrijas mājaslapā. Gan situācijas raksturojums, gan rīcībpolitika ir iedalīta trīs daļās: pilsoniskā sabiedrība un integrācija; nacionālā identitāte: valoda un kultūrtelpa; saliedēta sociālā atmiņa. Rīcības plānā atrodami konkrēti veicamie pasākumi, kas papildināmi un korigējami tā, lai 2018.gadā, Latvijā būtu stipra demokrātiskās līdzdalības un nacionālās piederības kopiena, kuru vieno latviešu valoda un kultūrtelpa un vienlaikus bagātina mazākumtautību kultūru daudzveidība.

Pamatnostādnes tika apstiprinātas Ministru kabinetā 2011. gada 11.oktobrī, tās izstrādāja Kultūras ministrija. Pirms apstiprināšanas valdībā Pamatnostādnes tika plaši apspriestas gan reģionālos forumos, gan tiekoties ar nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, ekspertiem, konsultatīvajām padomēm, gan aicinot iesniegt priekšlikumus sabiedriskās apspriešanas laikā. Saņemtie 350 priekšlikumi apliecina Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu svarīgumu un sabiedrības aktīvu ieinteresētību.

No valsts budžeta Pamatnostādņu rīcības plāna īstenošanai 2012.gadā papildus finansējums nav paredzēts, tas tiek plānots ar 2013.gadu. Pamatnostādņu rīcībpolitika lielākoties tiks īstenota piesaistot ārvalstu finansējumu. Piemēram, Eiropas Trešo valstu valstspiederīgo integrācijas fonda un Eiropas Ekonomikas zonas un Norvēģijas finanšu instrumenta programmas „NVO fonds” finansējumu.

*Kultūras ministre
Žaneta Jaunzeme-Grende*

Ikviena latvietis un Latvijas pilsonis (arī tie, kas nedzīvo Latvijā), ikviens Latvijas iedzīvotājs ir vajadzīgs Latvijai

1. Ievads: PROBLĒMAS UN MĒRĶI

1.1. Jēdzienu skaidrojumi*

NACIONĀLĀ IDENTITĀTE – personas identitātes daļa, kas vieno to ar citām personām, kurām ir līdzīgas nacionāli kulturālās pazīmes. Valoda, vērtību, uzvedības modeļu, kultūras simbolu kopums, sociālā atmiņa ir pamats, uz kura tiek veidota un uzturēta cilvēka piederība nācijai, nācijai piederīgo savstarpējā vienotība. Nacionālā identitāte ietver ideju par ikvienas nācijas unikalitāti, bet ne pārākumu, atšķirību no citām nācijām, ideju par nācijai piederīgo cilvēku savstarpējo kopību un ideju par nācijas nepārtrauktību.

TAUTA – kopiena, kas, balstoties uz vienu vai vairākiem nacionāli kulturāliem kritērijiem (it sevišķi tādiem kā valoda, apdzīvotā teritorija, vēsture, dzīvesveids, kultūra), sevi uzskata par patstāvīgu kultūras kopumu.

NĀCIJA – tauta, kurai ir sava nacionāla valsts vai kura cīnās, lai to iegūtu. Latvieši ir nācija kopš 20.gadsimta sākuma, kad latviešu tautā sāka izplatīties latviešu valstiskās pašnoteikšanās ideja. Tā īstenojās 1918.gadā, kad, izmantojot tautu pašnoteikšanās tiesības, tika nodibināta latviešu tautas nacionālā valsts – Latvija. Kā kultūras nācija latvieši izveidojās agrāk – 19.gadsimtā. Kultūras nācijas pazīmes: vienojoša nacionālā kultūra, valoda, kopības apziņa, kopīgas nacionālās intereses un gatavība tās aizstāvēt.

NACIONĀLA VALSTS – valsts, kuras nacionāli kulturālo identitāti nosaka tās valstsnācija. Valstsnācijas valoda ir valsts valoda - kopēja visu iedzīvotāju saziņas un demokrātiskās līdzdalības valoda, šīs nācijas kultūra, dzīvesveids, sociālā atmiņa ir kopēja visiem iedzīvotājiem. Tas neizslēdz to, ka nacionālā valstī blakus šiem kopējiem elementiem pastāv mazākumtautību valodas un kultūras.

* Pamatnostādnēs lietotie jēdzienu skaidrojumi ir uzskatāmi par orientieriem, kas labāk ļauj saprast pamatnostādņu tekstu un uzstādījumus. Šie skaidrojumi nav absolūti, un attiecas tikai un šim pamatnostādnēm.

VALSTSNĀCIJA – nācija, kura izveidojusi savu nacionālo valsti un nosaka tās nacionāli kultūrālo identitāti. Latvieši ir valstsnācija Latvijā.

LATVIETIS – cilvēks, kurš pēc vismaz viena nacionāli kultūrāla kritērija (it sevišķi valoda, kultūra, izcelsme) un subjektīvās piederības izjūtas identificē sevi kā latviešu nācijai piederīgu. Jēdzienu „latvietis” un „latviešu nācija” ir plašāki nekā jēdziens „Latvijas pilsonis”, jo latviešu nācijai piederīgais var arī nebūt Latvijas pilsonis.

MAZĀKUMTAUTĪBAS – Latvijas pilsoņi, kuri valodas un kultūras ziņā atšķiras no latviešu valstsnācijas, paaudzēm ilgi tradicionāli dzīvojuši Latvijā, ir piederīgi Latvijas valstij un sabiedrībai, bet vienlaikus vēlas saglabāt un attīstīt savu valodu un kultūru.

LATVIJAS PILSONIS – persona, kam saskaņā ar likumu ir Latvijas pilsonība. Latvijas pilsoņu kopums, saskaņā ar Satversmes 64.pantu, ir kolektīvs valsts likumdevējs, kas sastāv no pilntiesīgajiem pilsoņiem.

LATVIJASTAUTA – Latvijas valsts suverēnās varas nesējs Satversmes 2.panta izpratnē. Latvijas tauta sastāv no visiem pilsoņiem, neatkarīgi no tautības, un latviešu nācijai piederīgajiem, neatkarīgi no tā, vai viņi ir pilsoņi. Visiem latviešu nācijas piederīgajiem ir jābūt tiesībām uz savas valsts pilsonību, kuru noformējot viņi iegūst tiesības piedalīties Latvijas valsts demokrātiskajā pārvaldīšanas procesā.

IMIGRANTI – ārzemnieki, kas Latvijā dzīvo ar termiņuzturēšanās vai pastāvīgās uzturēšanās atļaujām, kā arī Latvijas nepilsoņi. Lisabonas līguma kontekstā tie ir „trešo valstu pilsoņi”. Latvijā ir trīs imigrantu grupas. Lielākā imigrantu grupa Latvijā ir bijušās PSRS pilsoņi, kas nonāca Latvijā PSRS okupācijas politikas rezultātā, un viņu pēcnācēji, kuriem t.s. Nepilsoņu likums, ir piešķīris īpašas privilēģijas salīdzinājumā ar citām imigrantu grupām (nepilsoņiem nav jāpieprasa uzturēšanās atļaujas vai darba atļaujas kā jaunajiem imigrantiem, nepilsoņiem ir tiesības naturalizēties un pievienoties Latvijas pilsoņu kopumam, tādējādi iegūstot visas tiesības arī vēlēšanu tiesības). Otrā imigrantu grupa ir pastāvīgi (ilglaiīgi) Latvijā dzīvojoši citu valstu pilsoņi, kuriem ir Savienībā (ES, EEZ un Šveices Konfederācija) neietilpstošas valsts pilsonība (visbiežāk Krievijas pilsonība, kas iegūta atsakoties no Latvijas nepilsoņa statusa). Trešā grupa: jaunie imigranti, kas ieradušies Latvijā pēc 1992.gada no valstīm, kuras neietilpst Savienībā (visbiežāk no bijušajām PSRS republikām).

LATVIJAS NEPIĻSOŅI – bijušie PSRS pilsoņi un viņu pēcteči, kuriem Latvijā saskaņā ar likumu nodrošināts īpašs statuss un kuriem ir tiesības individuālā kārtā naturalizēties.

SABIEDRĪBAS INTEGRĀCIJA – visu Latvijā dzīvojošo cilvēku iekļaušanās sabiedrībā, neraugoties uz viņu nacionālo piederību un pašidentifikāciju. Integrācijas kopīgais pamats ir latviešu valoda, piederības sajūta Latvijas valstij, un tās demokrātiskajām vērtībām, cieņa pret Latvijas unikālo kultūrtelpu, kopīgas sociālās atmiņas veidošana. Sabiedrības integrācija veicina pilsonisko līdzdalību, kas ir vērsta uz sabiedrisko problēmu demokrātisku un racionālu risināšanu, stiprina indivīdu savstarpējo sadarbību un uzticību. Integrācija vienlaikus nozīmē valstsnācijas atvērtību un cieņu pret mazākumtautību savpatnību un to tiesībām saglabāt savu atšķirīgo identitāti. Integrācijas uzdevums ir arī veicināt imigrantu iekļaušanos sabiedrībā, piedāvājot motivējošus līdzekļus un iespējas apgūt saliedētas sabiedrības kopējos pamatus.

PILSONISKĀ LĪDZDALĪBA – darbība sabiedrības labā, interešu aizstāvība un sabiedrības iesaistīšanās pašvaldības, valsts un ES politikas procesos ir svarīgs demokrātijas pamats. Pilsonisko līdzdalību realizē, iesaistoties dažādās organizācijās, politiskās partijās, piedaloties vēlēšanās, sapulcēs, gājienos un piketos, veicot brīvprātīgo darbu un ziedojot u.c.

PILSONISKĀ SABIEDRĪBA – demokrātiskas valsts sabiedrības forma, kuru raksturo indivīda atbildība par sabiedrības un valsts kopīgām problēmām, māka sadarboties kopīgu mērķu sasniegšanai un līdzdalība lēmumu pieņemšanā ar demokrātisku institūciju palīdzību. Aktīva pilsoniskā sabiedrība sekmē kopējo valsts attīstību un nācijas saliedētību, līdzdalība tajā palielina katra cilvēka sociālo kapitālu.

LATVISKĀ KULTŪRTELPA – latviešu valoda, vide, materiālā un nemateriālā kultūra, sociālā atmiņa un dzīvesveids (tradīcijas, simboli, vēsturiskie notikumi, vēstures personāži, kopīgi priekšstati, svinamās dienas, mākslas mantojums un jaunrade, komunikācijas veids, daba un attieksme pret dabu, gadsimtos veidotā kultūrvide, ģeogrāfiskie nosaukumi, būvniecības tradīcijas, krāsu izjūta utt.). Latvisko kultūrtelpu dažādos gadsimtos ir ietekmējušas un papildinājušas arī citu tautu kultūras, sniedzot savu pienesumu. Unikālā kultūrtelpa sekmē nacionālās identitātes nostiprināšanu, globalizācijas apstākļos uztur un stiprina piederības sajūtu Latvijai.

DIVKOPIENU SABIEDRĪBA – to raksturo nošķirtība starp divām kopienām. Atšķirībā no nacionālas valsts, divkopienu sabiedrībā nav kopīgas valsts valodas, sabiedrības integrācija ir ļoti apgrūtināta, jo nenotiek uz kopīgu vērtību, kultūrtelpas, sociālās atmiņas pamata. Latvijā, okupācijas periodā izveidojoties lielā krievu valodā runājošai iebraucēju kopienai, ir vērojamas divkopienu sabiedrības pazīmes: nošķirtas informācijas telpas, politiskajā vidē vērojamā sašķeltība pēc nacionālajām pazīmēm, atšķirīgas sociālās atmiņas, valodas nošķirtība darba kolektīvos, skolās, bērnudārzos.

KOPĪGĀS VĒRTĪBAS – latviešu valoda un latviskā kultūrtelpa, uzticība Rietumu demokrātiskajām vērtībām: indivīda brīvība un atbildība, tiesiskums, cilvēka cieņa, cilvēktiesības, iecietība pret atšķirīgo, pilsoniskā līdzdalība, ticība no apgaismības laikmeta mantotajām idejām par progresu un cilvēka spējām uzlabot pasauli.

SOCIĀLĀ ATMIŅA – kopīga izpratne par vēsturi, pagātnes notikumiem un sociālpolitiskajiem procesiem, to interpretācija. Šo izpratni veido gan individuālās atmiņas, gan valsts politika, izglītības saturs, svētku dienas, piemiņas rituāli utt.

1.2. Latvija – eiropeiska nacionāla valsts

Latvieši 20.gadsimta sākumā, izmantojot tautu pašnoteikšanās tiesības, izveidoja savu valsti, lai nodrošinātu latviešu nācijas pastāvēšanu un ilgstošu, demokrātisku pašnoteikšanos.

Latvijā, tāpat kā ikvienā Eiropas valstī, ir valstsnācija, kas nosaka valsts nacionālo un kultūrvēsturisko identitāti, mazākumtautības un imigranti. Valstsnācijas nacionālā un kultūrvēsturiskā identitāte nosaka valsts nacionālo un kultūrvēsturisko identitāti, tā balstās uz kopīgu valodu, kultūru un sociālo atmiņu.

Latviešu valstsnācija kopā ar mazākumtautībām veido Latvijas tautu. Latviskā identitāte – latviešu valoda, kultūra, sociālā atmiņa – ir vienojoša visai Latvijas tautai. Tā ir kopējais pamats, kas saista visu Latvijas tautu, padarot to par demokrātiskās līdzdalības kopienu. Tādēļ Latvijas valsts un tautas interesēs ir gan padziļināt sabiedrību vienojošo latvisko identitāti, spēcīnnot to mūsdienu globalizācijas apstākļos, gan arī paplašināt to, lai tajā varētu iekļauties arī mazākumtautības un imigranti.

Vienlaikus Latvijas interesēs ir saglabāt mazākumtautību savpatnību, jo tādējādi tiek saglabāta Latvijas tautas kulturālā daudzveidība. Latviskā kultūrtelpa ir bijusi atvērta, to dažādos gadsimtos ir bagātinājusi citu kultūru ietekme, tomēr tikai savienojums ar latviešu kultūru nosaka Latvijas unikālītāti, padara to atšķirīgu no jebkuras citas vietas pasaulē.

Latvijā, tāpat kā citās Eiropas valstīs, ir imigranti, kuru iekļaušana sabiedrībā ir valsts pienākums. Ja līdz šim tika pieņemts, ka imigrantu identitātes saglabāšanās ir īslaicīgs fenomens, tad arvien vairāk Eiropas valstīm nākas apzināties, ka segregētas grupas var dzīvot savās „paralēlajās pasaulēs” vairāku paaudžu garumā. Šai ziņā Latvija nav unikāla, kaut atšķirīgi bija vēsturiskie un politiskie apstākļi – Latvijas valsts bija okupēta un nevarēja imigrāciju nekādā veidā ierobežot. Līdzīgi citām Eiropas valstīm, vairums imigrantu šeit ieradās 20.gadsimta 50.–80. gados. Liela daļa no viņiem ir sekmīgi iekļāvušies sabiedrībā un pievienojušies Latvijas pilsoņu kopumam, tomēr vērā ņemama imigrantu daļa vēl aizvien norobežojas no šī procesa. Tas negatīvi ietekmē demokrātijas funkcionēšanu, rada spriedzi sabiedrībā un radikālisma riskus. Valstij ir jāsamazina šī izolācija, piedāvājot iespējas un prasmes iekļauties nacionālās valsts demokrātiskajā kopienā. Tam jābūt ilglaicīgam integrācijas politikas uzdevumam. Šīs politikas sekmes vai neveiksmes vistiešākajā veidā ietekmē demokrātijas kvalitāti Latvijas valstī.

Demokrācija Latvijā var labi funkcionēt tikai tad, ja visi Latvijas iedzīvotāji uzņemas atbildību par savu valsti un ar demokrātisku institūciju starpniecību piedalās sabiedrības problēmu racionālā risināšanā. Savstarpējās sadarbības un līdzdalības prasmes svarīgi apgūt gan formālās izglītības procesā, gan piedaloties pilsoniskās sabiedrības aktivitātēs un organizējot tās. Sabiedrības kopējo interešu vārdā valsts politikai jāveicina šādas aktivitātes. Aktīva un līdzdarbīga sabiedrība stiprina sabiedrības saliedētību un piederības apziņu Latvijas demokrātiskajai valstij. Integrācijas politikai ir jāveicina cilvēku sadarbība uz vispārēju pilsonisko vērtību pamata, kas nostiprināts Satversmē. Šīs pilsoniskās vērtības ir Latvijas nacionālās identitātes neatņemama sastāvdaļa.

Latvija ir Eiropas valstu saimē. Tās tagadne un nākotne ir cieši saistīta ar Eiropas tradīcijām, vērtībām, principiem. Katrai Eiropas valstij ir atšķirīga nacionālā identitāte, to saglabāt ir katras Eiropas valsts uzdevums.

Mūsdienu globalizācijas procesi rada jaunas, nepieredzētas iespējas. Tie nodrošina dažādu kultūru dialogu, sociālo mobilitāti, ekonomiskās iespējas. Vienlaikus globalizācija nes sevī vienādošanas draudus, nivelē atšķirības starp dažādām zemēm. Tādēļ lokālās un nacionālās unikalitātes izkopšana prasa aktīvāku valsts politiku, tas nepieciešams, lai veidotu noturīgu apzinātas piederības sajūtu. Valsts veido ietvaru, kurā demokrātija var darboties, un demokrātija nevar funkcionēt bez cilvēkiem, kas jūtas piederīgi attiecīgajai valstij un jūt atbildību par to.

Tādēļ piederības sajūta Latvijai, atbildība par to ir demokrātiskas Latvijas valsts, latviešu nācijas un visas Latvijas tautas ilgtspējīgas pastāvēšanas priekšnoteikums. Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var pilnvērtīgi attīstīties latviešu valoda un kultūra. Latviešu valoda un kultūra ir pašvērtība un vienlaikus resurss, lai cilvēkus piesaistītu Latvijai, tas ir Latvijas valsts pamats. To saglabāt, nostiprināt un attīstīt ir Latvijas sabiedrības un valsts atbildība un pienākums gan nākamo paaudžu priekšā, gan arī, lai dotu savu ieguldījumu pasaules daudzveidībā. Valstis, kas saglabā un attīsta savu nacionālo un kultūrvēsturisko identitāti, iegūst vērtīgu, nemamam salīdzinošas priekšrocības globālajā pasaulē.

1.3. Pēctecība un jauni izaicinājumi

Latvijas valsts nacionālās identitātes un sabiedrības integrācijas politikai ir jāatbild gan uz jauniem 21. gadsimta izaicinājumiem, gan jāturpina pagājušā gadsimta 90. gados sāktais sabiedrības saliedēšanas darbs.

Latvija ir daļa no Rietumu politiskās un ekonomiskās telpas. Iestāšanās Eiropas Savienībā pavēra jaunas iespējas Latvijas cilvēkiem. Vienlaikus tas liek plašāk raudzīties uz nacionālās identitātes un sabiedrības integrācijas politikas uzdevumiem. Daudzi Latvijas iedzīvotāji ir devušies strādāt uz ārzemēm, gan apmetoties mītnes zemēs uz īsu laiku, gan plānojot tur palikt ilglaicīgi. Latvijas jaunieši izglītojas Eiropas un pasaules skolās un augstskolās. Nacionālās identitātes un sabiedrības integrācijas valsts politikai, tai skaitā pilsonības politikai, ir jā rūpējas par to, lai nostiprinātu nacionālo identitāti, piederības izjūtu Latvijai, piesaistītu tai ikvienu latvieti, ikvienu Latvijas pilsoni, neatkarīgi no tā, kur viņš atrodas, kā arī veicinātu atgriešanos Latvijā.

Mazākumtautības ir tradicionāla Latvijas sabiedrības daļa. Tās paaudzēm ilgi dzīvojušas Latvijā, uzskata sevi par piederīgām Latvijas valstij un sabiedrībai, vienlaikus saglabā savu atšķirīgo nacionāli kulturālo identitāti. Tās ir neatņemama Latvijas daļa, to dažādība bagātina Latvijas kultūrtelpu, to savpatnības saglabāšanas tiesības garantē Satversme. Nacionālās identitātes un integrācijas politikai jāveicina sabiedrības atvērtība mazākumtautību pienesumam, jāstiprina to piederība Latvijai.

Atjaunotās Latvijas divās dekādēs ir daudz paveikts, lai pārvarētu divkopienu sabiedrības realitāti, kas izveidojās Latvijas okupācijas laikā. Padomju Savienības apzināti veicinātās rusifikācijas politikas rezultātā, ar mērķi nostiprināt Latviju kā neatņemamu PSRS daļu, Latvijā piecdesmit gadu laikā ieradās 1,5 miljoni PSRS iedzīvotāju, no kuriem aptuveni puse palika dzīvot Latvijā. Pēc Padomju Savienības sabrukuma, pēkšņā nonākšana citā, neatkarīgā valstī radīja sabiedrībā spriedzi, kuru veido gan pamatā krieviski runājošo cilvēku pēcpadomju „zaudētās dzimtenes” trauma un nedrošība par savām nākotnes perspektīvām Latvijā, gan latviešu nedrošība par izredzēm atjaunot, saglabāt un attīstīt latvisko kultūrtelpu. Šīs traumas būtiska sastāvdaļa ir konfliktējoša sociālā atmiņa, kas balstās padomju ideoloģijas interpretācijās par Latvijas okupāciju, Latvijas likteni Otrā pasaules kara laikā un dzīvi padomju režīmā.

Mērķtiecīga valsts valodas un izglītības politika – vienotas vispārējās izglītības sistēmas izveide, bilingvālās izglītības attīstība, latviešu valodas kā valsts valodas apguves nodrošinājums, pasākumi, kas veicināja pilsonības iegūšanu, ir devuši iespēju lielai padomju laika iebrucēju daļai, jo īpaši jaunajai paaudzei, sekmīgi iekļauties Latvijas nacionālajā valstī, papildināt pilsoņu kopumu. Tomēr okupācijas gadu desmitos apzināti veicinātā Latvijas iedzīvotāju nacionālā sastāva maiņa liek apzināties, ka sabiedrības integrācijas uzdevums būs ilglaicīgs, tam jābūt valsts politikas prioritātei daudzu gadu un gadu desmitu garumā. Vienlaikus nepieciešama aktīva un neatliekama valsts politika, lai saliedētu Latvijas sabiedrību, sekmētu cilvēku savstarpējo uzticēšanos un kopējo piederības apziņu, kas ir sabiedrības solidaritātes pamats, kā arī stingri vērstos pret sašķeltas divkopienu sabiedrības veidošanās iespēju. Tādējādi integrācija ir daudzpusējs process.

Latvijā uz dzīvi apmetušies arī Eiropas Savienības pilsoņi un jaunie imigranti. Integrācijas politikai savlaicīgi jāparedz un jādod iespēja šiem cilvēkiem

apgūt latviešu valodu, iepazīt kopīgas vērtības un latvisko kultūrtelpu, lai neveidotos jaunas etniski nošķirtas sabiedrības grupas un nesaskaņas starpkultūru dialogā.

1.4. Politikas virsmērķis

Latvijas nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas mērķis ir stipra, saliedēta Latvijas tauta: nacionāla un demokrātiska kopiena, kura nodrošina tās vienojošā pamata – latviešu valodas, kultūras un nacionālās identitātes, eiropisko demokrātisko vērtību, unikālās kultūrtelpas – saglabāšanu un bagātināšanos Latvijas nacionālas demokrātiskas valsts līdzsvarotai attīstībai.

2. POLITIKAS PRINCIPI

Atvērtā latvietība

Latviešu valstsnācija ir iekļaujoša. Tai ir pienākums nostiprināt savu identitāti un vienlaikus būt atvērtai tiem, kas vēlas iekļauties. Tas nozīmē, ka par latvieti var ne tikai piedzimt, bet arī apzināti kļūt. Katra cilvēka izvēle nosaka, vai blakus latviskajai identitātei, kas ir kopēja, viņš vēlas saglabāt arī savu nacionālo savpatnību, mazākumtautības identitāti.

Atbildība un līdzdalība

Katrs Latvijas pilsonis un iedzīvotājs, katrs latvietis pasaulē nes sevī atbildības daļu par Latviju. Pilsoniskā līdzdalība sabiedrības kopējo problēmu racionālā risināšanā paaugstina gan cilvēka individuālo, gan sabiedrības kopējo sociālo kapitālu. Augsti attīstīta pilsoniskā sabiedrība ir pamats valsts politiskai, kulturālai, ekonomiskai un tehnoloģiskai attīstībai.

Piederība Eiropai

Latvija ir Eiropas valstu saimes locekle, un tās tagadne un nākotne ir cieši saistīta ar Eiropas tradīcijām, vērtībām un principiem. Latvijas

valsts vērtību sistēmas pamatā ir uzticība fundamentālajām Eiropas vērtībām – demokrātijai, likuma varai, cilvēktiesībām. Eiropiskā identitāte ir vērtību identitāte, kas ir daļa no dažādo Eiropas nāciju nacionālās identitātes. Sabiedrības integrācijas politikai jāstiprina saikne starp latvisko un eiropisko identitāti, jāstiprina Eiropas kopējā sociālā atmiņa Latvijā.

Mazākumtautību savpatnības saglabāšana

Mazākumtautības un to kultūra ir neatņemama un svarīga Latvijas sabiedrības un kultūrtelpas sastāvdaļa. Latvijā jebkurai mazākumtautību pārstāvim ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību, valsts to atbalsta.

Katra cilvēka brīvā izvēle tiek respektēta, cilvēktiesības ievērotas

Sabiedrības integrācijas jomā ikviens indivīds ir brīvs un tiesīgs izvēlēties savu identitātes taktiku. Jebkura izvēle ir brīvprātīga un tiek respektēta. Latvijas valsts pienākums ir mijiedarboties un sadarboties ar visiem iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu izvēles. Valsts pienākums ir saliedēt sabiedrību uz kopīgo vērtību pamata, veicinot šo procesu ar demokrātiskiem līdzekļiem.

Identitātes ir papildinošas, nevis izslēdzošas

Latvijas sabiedrības nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politika uzsver identitāšu papildināšanās principu, saskaņā ar kuru dažādas identitātes nevis izslēdz, bet gan bagātina viena otru. Mazākumtautību identitātes pastāv un attīstās līdzās latviskajai identitātei. Indivīdam vienlaikus var būt vairākas identitātes (mazākumtautības, latviskā, eiropiskā, globālā).

3. SITUĀCIJAS RAKSTUROJUMS

3.1. Pilsoniskā sabiedrība un integrācija

Aktīva pilsoniskā sabiedrība sekmē kopējo valsts attīstību, līdzdalība tajā audzē katra cilvēka sociālo kapitālu. Pilsoniskā sabiedrība veicina nācijas saliedēšanos gan uz nacionālu, gan demokrātisku vērtību pamata. Tādēļ Latvijas pilsoniskās integrācijas politikas uzdevums ir mazināt šķēršļus Latvijas pilsoniskās sabiedrības izaugsmei, veicināt iedzīvotāju pilsoniskās līdzdalības prasmes un iespējas iesaistīties sabiedrībai kopīgu jautājumu risināšanā.

3.1.1. Pilsoniskā līdzdalība

Pilsoniskā līdzdalība palīdz veidot noturīgu saikni starp individu un valsti, tā vairo cilvēku atbildību par sabiedrību, kurā viņi dzīvo. Pilsoniskā līdzdalība aptver plašu darbību spektru: dalību vēlēšanās, politiskajās partijās un politiskajās organizācijās, arodbiedrībās, darba devēju organizācijās, NVO (biedrībās un nodibinājumos), profesionālajās asociācijās un pašpārvaldēs, tā ietver apvienošanās neformālās apvienībās, kā arī pulcēšanos savās un sabiedrības interesēs.

Latvijā ir attīstīta virkne politiskās līdzdalības mehānismu. Liela pilsoņu daļa pēdējā desmitgadē ir piedalījusies vairākos referendumos par valsts attīstībai būtiskiem jautājumiem. Tie ir uzlabojuši publiskās politikas kvalitāti arī tad, ja referendumā nav bijis kvoruma. Latvijas vēlētāju aktivitāte kopumā nav zemāka par vidējiem rādītājiem Eiropas Savienībā, tomēr, salīdzinājumā ar iepriekšējās desmitgades pirmo, pusi pilsoņu līdzdalība ir samazinājusies kā Saeimas, tā pašvaldību vēlēšanās.¹

Viens no būtiskākajiem nepietiekamas līdzdalības iemesliem ir iedzīvotāju neticība savām spējām ietekmēt sociālos un politiskos procesus. Tikai 15% respondentu uzskata, ka viņi spēj ietekmēt lēmumu pieņemšanu valstī,² sabiedrībā ir ļoti zema uzticēšanās likumdevējam un valsts un sabiedrības

¹ 8.Saeimas vēlēšanās 2002. gadā piedalījās 71,51% vēlētāju, 2006. gadā 9. Saeimas vēlēšanās piedalījās 60,98% vēlētāju, 2010. gadā 10. Saeimas vēlēšanās piedalījās 63,12% vēlētāju, bet 2011. gada 11. Saeimas vēlēšanās – 59,49% vēlētāju. 2001. gada pašvaldību vēlēšanās piedalījās 61,98% vēlētāju, 2005. un 2009. gada vēlēšanās attiecīgi 52,85% un 53,8% vēlētāju

² Sabiedrības viedoklis par NVO sektoru Latvijā. Rīga: Latvijas Fakti, 2011, 7. lpp.

institūcijām. 2010.gadā politiskajām partijām uzticējās 6% iedzīvotāju, valdībai – 20% un Saeimai – 15%.³ Latvijas iedzīvotājos valda pretrunīgs priekšstats par valsts lomu. No vienas puses, ir augsta neuzticība valsts institūcijām, no otras puses, tiek sagaidīts, ka valstij jāspēlē būtiska loma ekonomikā un citās dzīves jomās. Liela daļa Latvijas iedzīvotāju necenšas līdzdarboties publiskās politikas veidošanā, iesaistoties partijās.⁴ Viena laikus jāatzīmē, ka Latvijā netiek izmantotas alternatīvas iespējas vēlēšanu līdzdalības paaugstināšanai. Piemēram, valsts nenodrošina balsošanas iespējas, izmantojot modernās informācijas un komunikācijas tehnoloģijas; tās varētu vairot līdzdalību atsevišķās sabiedrības grupās, it īpaši jauniešu un ārzemēs dzīvojošo Latvijas pilsoņu vidū.

2004.gadā spēkā stājās jauns tiesiskais regulējums, kas atviegloja nevalstiskā sektora darbību. Pēdējos piecos gados par 12% ir pieaudzis sabiedrisko organizāciju, to apvienību, biedrību un nodibinājumu skaits, un 2011.gada augustā Saskaņā ar UR sniegto informāciju Latvijā bija reģistrētas 14704 organizācijas. Tomēr šajās organizācijās ir apvienojusies salīdzinoši maza Latvijas iedzīvotāju daļa, turklāt tai ir tendence samazināties.⁵ Liela daļa nevalstisko organizāciju darbojas kultūras, sporta un atpūtas jomā (39%), bet daudz mazāk – cilvēktiesību aizstāvības, korupcijas apkarošanas, ekoloģisko problēmu risināšanas u. tml. jomās. Pastāv tendence veidoties lingvistiski nošķirtām – latviešu un krievvalodīgo – nevalstiskajām organizācijām.⁶ Latvijas nevalstiskās organizācijas aizvien vēl ir finansiāli un administratīvi vājas, neproporcionāli bieži tiek dibinātas Rīgā,⁷ un tām ir neliels biedru skaits. Turklāt tikai neliela daļa organizāciju ir finansiāli ilgtspējīgas.⁸ Tomēr sociālekonomiskās krīzes apstākļos tieši NVO nodrošināja pakalpojumus sociālajā un interešu

³ Standard Eurobarometer 74 (2010). Nacionālā ziņojuma galvenie rezultāti par Latviju. <http://tinyurl.com/3m6hhp9> (Sk. 02.08.2011.)

⁴ Par politisko partiju un to apvienību biedriem sevi atzīst tikai 1,2% iedzīvotāju. Study on citizens participation in the Baltic Sea region. Strömsborg: Council of the Baltic Sea States Working Group on Democratic Institutions, 2006. http://www.politika.lv/temas/pilsoniska_sabiedriba/11931/ (Sk. 02.08.2011.)

⁵ Ja 2003. gadā tādu personu, kas nav nevienas NVO biedrs, bija 53%, tad 2008. gadā jau 65,8%. Informatīvais ziņojums par valsts programmas „Pilsoniskās sabiedrības stiprināšanas programma 2005. – 2009. gadam” izpildi.

⁶ M. Golubeva, I. Ījabs. Konsolidējot pilsoniskās sabiedrības dienaskārtību. Proaktīvs pētījums par latviešu un krievu pamatvalodas NVO sadarbības spējām. Rīga: PROVIDUS, 2009, 2. lpp. <http://tinyurl.com/3oq5rew> (Sk. 02.06.2011.)

⁷ 46% organizāciju ir reģistrētas Rīgā, 16% – Rīgas reģionā. Baltic Institute of Social Sciences. Pārskats par NVO sektoru Latvijā. Pētījumu rezultātu atskaite. Rīga: Sabiedrības integrācijas fonds, 2011, 21. lpp.

⁸ Turpat, 11. lpp.

izglītības jomā, kur valsts pārvaldes budžets bija ierobežots. Vienlaikus pilsoniskās sabiedrības organizācijas netiek pilnvērtīgi iesaistītas publiskās politikas veidošanā, kas samazina uzticību valsts pārvaldei. Ņemot vērā šīs problēmas, integrācijas rīcībpolitikai ir jāpilnveido tiesiskais un finansiālais regulējums, lai veicinātu biedrību institucionālo kapacitāti, NVO kvalitatīvu līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā, stiprinot tās kā sociālos partnerus, kā arī veicinātu valsts uzdevumu deleģēšanu biedrībām un nodibinājumiem jomās, kur tas ir pieļaujams un iespējams, it īpaši pilsoniskās izglītības jautājumos.

Līdzās nevalstiskajām organizācijām pilsonisko aktivitāti Latvijā raksturo arī jaunu līdzdalības formu attīstība – kopienu fondi, iedzīvotāju forumi, neformāla biedrošanās, sociālo mediju izmantošana. Tie nereti piedāvā oriģinālas pieejas sociālo un politisko problēmu risināšanai. Kā inovatīvu līdzdalības piemēru, kas saliedē dažādas sabiedrības grupas, var minēt Lielo talku (2004.gadā – 50 tūkstoši dalībnieku, 2011.gadā – 190 tūkstoši).⁹ Ziedošanas, filantropijas, brīvprātīgo darba un mecenātisma tradīcijas, kā arī privātā publiskā partnerība Latvijā arī ir uzskatāmas par jaunām līdzdalības formām, kas sākušas veidoties pēdējā desmitgadē un aptver ievērojamu cilvēku skaitu. Tādējādi integrācijas politikai ne tikai ir jāveicina tradicionālā pilsoniskā līdzdalība, bet jāstiprina jauno līdzdalības formu ilgspēja.

Demokrātija nevar pilnvērtīgi funkcionēt bez neatkarīgiem un kvalitatīviem plašsaziņas līdzekļiem. Ekonomiskās krīzes iespaidā samazinātā auditorijas pirkspēja un reklāmas ienākumu kritums negatīvi ietekmējuši plašsaziņas līdzekļu finansiālo patstāvību un neatkarību. Tāpēc izšķirīgi svarīgi ir nostiprināt neatkarīgus un profesionālus sabiedriskos plašsaziņas līdzekļus. Ir jāpalielina sabiedrisko plašsaziņas līdzekļu klātbūtne interneta vidē, kuru izmanto aizvien vairāk cilvēku, it īpaši jaunieši. Pētījumi rāda, ka Latvijas informatīvajā telpā palielinās Krievijas elektronisko plašsaziņas līdzekļu tirgus daļa,¹⁰ tāpēc neatliekami jānostiprina arī Latvijas sabiedrisko plašsaziņas līdzekļu loma krievvalodīgo auditorijā.¹¹

⁹ Lielās talkas rezultāti. <http://www.talkas.lv/?page=567> (Sk. 02.06.2011.)

¹⁰ 2005. gadā Pirmo Baltijas kanālu skatījās 9,7% no TV auditorijas, bet 2011. gadā 11,3%. TNS Latvia. TV kanālu auditorijas dati. <http://tinyurl.com/439ddqv> (Sk. 24.07.2011.)

¹¹ Jēdziens krievvalodīgie pamatnostādņēs tiek saprasts kā socioloģiska kategorija, kas apzīmē to respondentu vai Latvijas iedzīvotāju kopieni, kuri kā savu saziņas valodu ģimenē nosauc krievu valodu. Latvijas krievvalodīgo kopienu veido dažādas etniskās grupas, kas ne vienmēr krievu valodu uzskata par savu dzimto valodu.

Pilsoniskās līdzdalības kontekstā valsts pienākums ir garantēt, ka neviens indivīds vai sabiedrības grupa netiek diskriminēti savas atšķirīgās identitātes dēļ un var līdzdarboties pilsoniskajā sabiedrībā. Šie indivīdi vai cilvēku grupas nespēj iekļauties sabiedrībā nabadzības, nepietiekamas izglītības, bezdarba, etniskās izcelsmes, seksuālās orientācijas, ģeogrāfiskās nošķirtības vai citu apstākļu dēļ, tādējādi nespējot īstenot savas tiesības un izmantot iespējas. Valsts pārvaldes uzdevums ir gan stiprināt jau pastāvošos sociālās drošības tīklus, gan piedāvāt inovatīvas rīcības, izmantojot visus vietējo kopienu resursus – tostarp, skolas, NVO, bibliotēkas, kultūras centrus un citas kultūras institūcijas, lai palīdzētu iekļauties sabiedrībā.

Latvijā ir izveidots institucionālais mehānisms diskriminācijas aizlieguma politikas ieviešanai un novērtēšanai, ir izveidota pretdiskriminācijas normatīvā bāze. Galvenā problēma ir sabiedrības attieksme: diskriminācija nereti netiek atpazīta, savukārt tad, kad tiek atpazīta, tā bieži netiek nosodīta. Šādā situācijā visaugstākais diskriminācijas risks ir noteiktām iedzīvotāju grupām, piemēram, romiem (čigāni). Tiesu prakse ir maza, nav regulāru pētījumu un informatīvu kampaņu, kas šo problēmu padarītu redzamu sabiedrības apziņā. Lai nodrošinātu iecietīgu un cieņpilnu attieksmi pret daudzveidību un atšķirīgo, sabiedrībā jāveicina pozitīva attieksme pret dažādību.

3.1.2. Pilsoniskā izglītība

Pilsoniskās izglītības uzdevums ir veicināt individuālo atbildību par valsts attīstību, kā arī iemācīt ikvienam individam pilsoniskās līdzdalības prasmes, zināšanas, attieksmes un vērtības. Tas ir līdzeklis, kā stiprināt nacionālo un pilsonisko identitāti un izpratni par Latvijas sabiedrības vērtību kopumu.

Latvijas vispārizglītojošo skolu programmās pilsoniskās izglītības jautājumi iekļauti dažādu sociālo zinību mācību priekšmetu saturā, tomēr Latvijas skolēnu sasniegumi pilsoniskajā izglītībā ir zemāki par citu ES valstu rādītājiem, un pēdējā desmitgadē tie ir pasliktinājušies. Rezultātā Latvijas jaunieši gan uz Baltijas, gan uz citu Eiropas valstu fona izceļas ar vājākām zināšanām par pilsoniskās sabiedrības sistēmu un principiem, kā arī par pilsonisko līdzdalību, savstarpējās sadarbības māku,¹² un tas izpaužas negatīvā attieksmē pret valstī.c. Kopumā skolās ar latviešu mācību valodu pilsoniskās izglītības rezultāti ir augstāki nekā skolās, kurās īsteno mazākumtautību izglītības programmas. Tas liecina par mazākumtautību skolu

lielāku atsvešinātību no valsts. Latviešu un mazākumtautību skolēniem ir atšķirīgi priekšstati par viņu saikni ar Latviju un Latvijas pilsonību. Latviešu jauniešiem nacionālā un valstiskā identitāte nav savstarpēji izslēdzošas kategorijas. Turpretī mazākumtautību jaunieši nodala valsti no dzimtas vietas: viņos nostiprinās priekšstats, ka valstiskā identitāte apdraud etnisko identitāti.¹³ Valstij ir jāatbalsta tāda pilsoniskā izglītība, kas mazinātu šādu pretrunīgu priekšstatu veidošanos. Bilingvālā izglītības sistēma un obligātā 60% mācību priekšmetu mācīšana valsts valodā mazākumtautību vidusskolās ir uzlabojusi latviešu valodas zināšanas jauniešu vidē. Taču no pētījumiem var arī secināt, ka lingvistiskais nošķirums latviešu un mazākumtautību skolās ar krievu mācību valodu atražo kopienu nošķirtību, atsvešinātību un aizspriedumus.¹⁴

Pilsoniskās izglītības rezultātus Latvijas skolās ietekmē vismaz trīs dažādi faktori: tiešais apmācības process mācību stundās, ārpusstundu aktivitātes (t.sk. skolēnu pašpārvalde un līdzdalība dažādos projektos) un skolas kopējā pilsoniskā kultūra.¹⁵ Skolēnu pilsonisko attieksmi un aktīvu pilsonisko rīcību lielā mērā nosaka ne tik daudz pats mācību priekšmeta saturs, cik skolā valdošā gaisotne, kas atkarīga no direktoru un skolotāju darba stila un skolas atvērtības.¹⁶ Integrācijas politikas uzdevums ir atbalstīt demokrātiskas un atvērtas izglītības sistēmas veidošanos, kas veicinātu bērnu un jauniešu pašiniciatīvu, māku sadarboties, vairotu pilsoniskās līdzdalības prasmes un atbildības sajūtu par valsti notiekošo. Īpaši jāatbalsta jauniešu NVO darbība, jo tas nostiprina demokrātiskas līdzdalības prakses.¹⁷ Jāveicina arī ārēmās dzīvojošo latviešu jauniešu pilsoniskās un organizēšanās aktivitātes gan

¹² Latvijas skolēnu vidējie sasniegumi pilsoniskajā izglītībā (482 punkti) ir zemāki nekā Lietuvā (505 punkti) un Igaunijā (525 punkti). 2009. gada starptautiskajā pilsoniskās izglītības pētījuma rezultāti parāda, ka Latvijas skolēnu rezultāti ir statistiski nozīmīgi zemāki nekā Eiropas vidējie rādītāji. I. Čekse, A. Geske, A. Grīnfelds, A. Kangro. Skolēnu pilsoniskā izglītība Latvijā un pasaulē. Starptautiskā pētījuma IEA ICCS 2009 pirmie rezultāti. Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Izglītības pētniecības institūts, 2010, 35. lpp. <http://www.ppf.lv/v.3/eduinf/files/2010/gramata.pdf> (Sk. 24.07.2011.)

¹³ Sk. R. Rungule, I. Koroļova. Jauniešu iekļaušanās analīze identitātes un līdzdalības diskursu kontekstā. Grām.: L. Dribins (red.). Sabiedrības integrācijas tendences un prettendences. Latvijas un Igaunijas pieredze. Etnisko attiecību aspekts, Rīga: SFI, LU Akadēmiskais apgāds, 2008.

¹⁴ L. Curika. Dalīta izglītība – dalīti pilsoņi? Rīga: PROVIDUS, 2008/2009. <http://tinyurl.com/3ljljxj> (Sk. 24.07.2011.).

¹⁵ I. Kunda, I. Strode. Pilsoņi, patrioti un citplanētieši: dažas dilemmas pilsoniskās izglītības praksē. Grām.: Latvijas Valsts Prezidenta Stratēģiskās analīzes komisija. Pilsoniskās izglītība jēdziens, prakse un rezultāti: virzība uz darbībā balstītu modeli sabiedrības saskaņas veicināšanai, Rīga, 2008. gada oktobris.

¹⁶ Sk. R. Rungule, I. Koroļova. Jauniešu iekļaušanās analīze identitātes un līdzdalības diskursu kontekstā. Grām.: L. Dribins (red.). Sabiedrības integrācijas tendences un prettendences. Latvijas un Igaunijas pieredze. Etnisko attiecību aspekts, Rīga: SFI, LU Akadēmiskais apgāds, 2008.

ārzemēs, gan sadarbojoties ar Latvijā dzīvojošiem jauniešiem. Tāpat ir jānodrošina un jāveicina pilsoniskās izglītības apguve visās vecumu grupās Latvijā.

3.1.3. Pilsonības jautājums

Latvijas pilsonība ir pamats, lai veidotu noturīgu tiesisku saikni ar Latvijas valsti. Pilsonības politika nevar ignorēt 21. gadsimtā pieaugošo cilvēku mobilitāti. Tādēļ, lai saglabātu un nostiprinātu cilvēku piederību valstij, Latvijas pilsonības politikai vienlaikus ir jābūt gan principiālai, gan elastīgai. Nepieciešamas izmaiņas Pilsonības likumā, nodrošinot dubultpilsonības iespējas ar ES, EEZ un NATO dalībvalstīm. Dubultpilsonība ļautu saglabāt saikni ar dažādos laikos izceļojušiem pilsoņiem, mudinātu tos atgriezties Latvijā, vai, dzīvojot ārzemēs, dotu savu ieguldījumu Latvijas attīstībā.

Būtiska problēma joprojām ir samērā lielais nepilsoņu skaits, kas 2011.gadā veido 14% no Latvijas iedzīvotāju skaita. Nepilsoņu īpatsvars kopš 20. gadsimta deviņdesmitajiem gadiem tomēr ir ievērojami sarucis.¹⁸ Interesi par naturalizāciju galvenokārt izrāda jaunieši, kuri Latvijas pilsonībā saredz iespējas, bet vecāka gadagājuma cilvēkiem ir vizemākā motivācija naturalizēties. Turklāt līdzdalības iespējas, kuras paplašina Latvijas pilsonība, daudziem nepilsoņiem nešķiet svarīgs iemesls, lai naturalizētos. Nepilsoņu skaita samazināšana arī turpmāk būs svarīgs integrācijas politikas uzdevums.

3.2. Nacionālā identitāte: valoda un kultūrtelpa

Latviešu valoda un kultūrtelpa veido nacionālās identitātes pamatu, tā stiprina piederību nācijai un Latvijas valstij. Tāpēc latviešu valodas un kultūrtelpas saglabāšana un nostiprināšana ir Latvijas ilgtermiņa attīstības prioritāte.¹⁹

¹⁷ Salīdzinājumā ar 2009. gadu (3%) 2010.gadā ir palielinājies jauniešu skaits (6%), kas nevēlas iesaistīties jauniešu organizācijās, it īpaši pasivitāte ir raksturīga cittauniešiem. 70% procenti jauniešu 2010. gadā nav iesaistījušies nevienā politiskā aktivitātē. Jauniešu iespējas un dzīves kvalitāte Latvijā 2009.-2010. gada rezultāti. Rīga: FACTUM, 2010. <http://tinyurl.com/3ghfwzu> (Sk. 24.07.2011.)

¹⁸ 1996. gadā Latvijā bija 27% nepilsoņu, 2006. gadā – 18%, bet 2011. gadā – 14%. Centrālās statistikas pārvalde.

¹⁹ Latvijas Republikas Saeima. Latvijas ilgtermiņa attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (Latvija 2030). (Apstiprinātas 2010. gada jūnijā), 10. lpp.

3.2.1. Latviešu valodas prasme un lietošana

Latviešu valoda ir valsts valoda, tā ir demokrātiskās līdzdalības valoda un saziņas līdzeklis Latvijā, pamats saliedētai sabiedrībai. Latviešu valodas lietojuma samazināšanās būtu apdraudējums sekmīgai sabiedrības integrācijai.²⁰ Lai paaugstinātu Latvijas cilvēkkapitāla kvalitāti, valsts uzdevums ir nodrošināt, lai latviešu valodu prastu un lietotu visi Latvijas iedzīvotāji. Vienlaikus jāveicina angļu kā starptautiskās saziņas valodas, kā arī citu Eiropas Savienības oficiālo valodu prasmes.

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas ir realizēta pēctecīga latviešu kā valsts valodas politika. Būtiski pieaudzis latviešu valodas pratēju īpatsvars, kas padomju okupācijas laikā īstenotās mērķtiecīgās rusifikācijas politikas rezultātā bija ļoti zems.²¹ Kaut gan starp nelatviešiem valsts valodas prasmes līmenis ir atšķirīgs, kopējā tendence liecina par pastāvīgu tās uzlabošanos. Iepriekšējā desmitgadē visās mazākumtautību vecuma grupās ir palielinājies to cilvēku īpatsvars, kas latviešu valodu prot augstākajā līmenī, un samazinājies cilvēku skaits, kas latviešu valodu prot vāji.²² Viens no svarīgiem stimuliem mazākumtautībām apliecināt latviešu valodas prasmi ir saistīts ar ekonomisko faktoru, proti, iekļaušanos darba tirgū.²³

Šobrīd visplašākās iespējas apgūt latviešu valodu ir pamatskolas un vidusskolas skolēniem. Citām mērķa grupām ir fragmentāri pieejami apmaksāti latviešu valodas kursi, turklāt piedāvātās mācību programmas nav pielāgotas profesionālajai specifikai. Kopš 1990. gada apmēram 75 000 cilvēku apguvuši latviešu valodu ārvalstu un valsts budžeta finansētās apmācībās. Tomēr latviešu valodas prasme daudziem nepilsoņiem, sevišķi vecumā pēc

²⁰ Latvijas Republikas Satversmes tiesa 2001. gada 21. decembra spriedumā valodas jautājumā ir nolēmusi: "Ievērojot to, ka globalizācijas apstākļos Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var tikt garantēta latviešu valodas un līdz ar to arī pamatnācijas pastāvēšana un attīstība, latviešu valodas kā valsts valodas lietošanas jomas sašaurinājums valsts teritorijā nav pieļaujams un var būt uzskatāms arī par valsts demokrātiskās iekārtas apdraudējumu."

²¹ 1989. gadā latviešu valodu prata 61,7% Latvijas mazākumtautību iedzīvotāju, 2000. gadā – 79%, bet 2008. gadā – aptuveni 93%. Sk. V. Poriņa. Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā. Rīga: Latviešu valodas institūts, 2009, 125. lpp.; I. Mežs. Latviešu valoda statistikas spoguļi. Rīga: Karšu izd. "Jāņa sēta", 2004, 25. lpp.; Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2008. http://www.valoda.lv/downloadDoc_435/mid_510 (skatīts 10.08.2011.), 63. lpp.

²² Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2000; Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2008. http://www.valoda.lv/downloadDoc_435/mid_510 (skatīts 10.08.2011.), 22-23. lpp. Sal. sk. arī: V. Poriņa. Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā. Rīga: Latviešu valodas institūts, 2009, 172. lpp.

²³ VISČ veic valsts valodas prasmes pārbaudi, izsniedzot apliecinību par latviešu valodas prasmi noteiktā līmenī.

60 gadiem, joprojām ir nepietiekama. Saskaņā ar PMLP datiem latviešu valodas pārbaudījumu 2008. gadā nenokārtoja 28%, 2009. gadā – 38%, bet 2010. gadā – 43% pilsonības pretendentu. Viszemākās latviešu valodas prasmes ir Latgales reģionā, kur latviešu valodu brīvi pārvalda (brīvi runā, lasa un raksta) tikai 2% nepilsoņu.²⁴ Tas liecina par nepieciešamību valodas apmācībā lielāku uzmanību pievērst atsevišķām iedzīvotāju grupām, t.sk. studentiem, cilvēkiem, kuri vispārējo izglītību neieguva bilingvāli, un vecākās paaudzes cilvēkiem.

Lai gan latviešu valodas prasmes pēdējos divdesmit gados ir nozīmīgi pieaugušas, tomēr vairākas tendences norāda, ka latviešu valodas lietošana publiskajā telpā neuzrāda līdzīgus panākumus. Krievu valodas pašpietiekamība publiskajā telpā, jo īpaši pilsētās, kurās liels mazākumtautību īpatsvars, ir acīmredzama. Mazāk nekā puse (47%) no krievvalodīgajiem respondentiem norāda, ka valsts un pašvaldību iestādēs viss notiek latviešu valodā, veikalos un pakalpojumu sfērā – 15%, bet privātajā uzņēmējdarbībā to atzīst 12% respondentu.²⁵ Sabiedrības integrāciju uz latviešu valodas pamata ietekmē arī latviešu pasivitāte komunikācijā ar cittautiešiem runāt latviski.²⁶ Tomēr vienlaikus latviešu valodas lietošanā novērojamas pozitīvas tendences – samazinās tā ekonomiski aktīvo iedzīvotāju daļa, kas saziņā lieto vienīgi krievu valodu.²⁷ Kopumā ņemot, ikgadējās valodas prasmju un lietošanas aptaujas ir parādījušas, ka situācijās, kurās valodu lietošanu regulē formālā kārtība, piemēram, darba vietās, valsts valodas lietošana nostiprinās straujāk, taču situācijās, kurās valodas izvēle ir paša indivīda atbildība, piemēram, uz ielas, veikalā, sarunās ar draugiem, bieži tiek lietota krievu valoda.²⁸ Tādējādi rīcībspolitikai ir jāatbalsta atbilstošs valodas tiesiskais regulējums, efektīva tās ieviešana un kontrole, tālāka

²⁴ Latgalē 64% nepilsoņu respondentu ir vājas latviešu valodas prasmes (lieto atsevišķus teikumus un frāzes – 28%, prot dažus vārdus – 21%, valodu neprot 15%). Nepilsoņu viedoklis par Latvijas pilsonības iegūšanu. Rīga: PMLP, 2011. <http://tinyurl.com/3dx8zoy> (Sk. 24.07.2011.)

²⁵ Latvijas Republikas Ministru kabinets. Informatīvais ziņojums „Par Valsts valodas politikas pamatnostādņu 2005.-2014. gadam īstenošanu no 2006. gada 4. oktobra līdz 2009. gada 31. decembrim. (Apstiprināts 2010. gada 27. augustā)

²⁶ Ja 2002. gadā uz ielas 76% latviešu respondentu galvenokārt vai tikai runāja latviešu valodā, 2008. gadā tādu bija 65%; darbā 2002. gadā galvenokārt vai tikai latviešu valodā runāja 69%, bet 2008. gadā – 57%. Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2008. <http://tas.id.lv/valoda> (skatīts 10.08.2011.), 20. lpp.

²⁷ 2004. gadā 31% no strādājošajiem nelatviešiem publiskajā telpā (darbā, ar draugiem, uz ielas, veikalā) lietoja vienīgi krievu valodu. Savukārt, 2008. gadā vairs tikai ap 20% strādājošo krievvalodīgi. Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2008. <http://tas.id.lv/valoda> (skatīts 10.08.2011.), 6., 9. lpp.

²⁸ Turpat, 7. lpp.

valodas apmācība, kā arī jāstiprina mazākumtautību motivācija publiskajā sfērā lietot latviešu valodu. Paralēli šiem politikas uzdevumiem būtiski ir latviešus motivēt saziņā ar krievvalodīgajiem izmantot valsts valodu. Lai to panāktu, nepieciešamas īpašas sociālas kampaņas.

3.2.2. Latviešu valoda darba tirgū

Latvijas privātajos uzņēmumos, sevišķi Rīgā un Pierīgā, ir novērojama prakse pieprasīt krievu valodas zināšanas un tās lietošanu darba sfērā, kur tas nav attaisnojams darba specifikas dēļ. Tas darba tirgū rada diskriminējošus šķēršļus, īpaši latviešu jauniešiem, kuru krievu valodas prasme pēdējos 20 gados samazinās.²⁹ Tiesiskajam regulējumam un tā ieviešanas kontrolei jānodrošina, ka latvieši Latvijā netiek diskriminēti darba tirgū tādēļ, ka neprot krievu valodu vai darba sfērā nevēlas to lietot.

Viens no galvenajiem šķēršļiem, ar kuru darba tirgū saskaras mazākumtautības Latvijā, ir saistīti ar latviešu valodas prasmi. Šis šķērslis un arī etniskās norobežošanās tendences attur mazākumtautību pārstāvjus strādāt valsts pārvaldē.³⁰ Daļai mazākumtautību bezdarbniekiem ar zemām latviešu valodas prasmēm ir daudz mazāk iespēju no reģistrētajiem bezdarbniekiem kļūt par nodarbinātajiem un lielākas iespējas papildināt ilgstošo bezdarbnieku rindas.³¹ Tomēr darba tirgus nodrošina stimulu, lai atbilstošā līmenī apgūtu latviešu valodu.

Par jaunu izaicinājumu Latvijas integrācijas politikai kļūst jauno imigrantu integrēšana latviešu valodas telpā. Iebraucēji uzskata latviešu valodas prasmi par svarīgu pamatzināšanu līmenī, bet, tā kā ar valsts iedzīvotājiem viņiem ir iespēja kontaktēties arī krievu valodā, tad trūkst motivācijas mācīties latviešu valodu. Trešo valstu pilsoņu³² – jauno imigrantu kopumu (16 516)

²⁹ Vecuma grupā no 15 līdz 34 gadiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, krievu valodu labi pārvalda 54%, visai vājas prasmes ir 38%, bet 8% krievu valodu nezina. Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2008. <http://tas.id.lv/valoda> (skatīts 10.08.2011.), 7. lpp.; Vispārīzglītojošās dienas apmācības programmās nedaudz vairāk par vienu trešdaļu (2007./2008. māc. gadā – 35,02%, 2010./2011. māc. gadā – 34,1%) skolēnu kā svešvalodu izvēlas mācīties krievu valodu. IZM Politikas koordinācijas departamenta nepublicēti dati.

³⁰ M. Hazans. Etniskās minoritātes Latvijas darba tirgu no 1997. līdz 2009. gadam: situācija integrācijas virzītāj spēki un šķēršļi. Grām.: N. Muižnieks (red.). Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 125.-159. lpp.; A. Pabriks. Etniskās proporcijas, nodarbinātība un diskriminācija Latvijā. Rīga: Nordik, 2002, 6. lpp.

³¹ Sk. M. Hazans. Etniskās minoritātes Latvijas darba tirgu no 1997. līdz 2009. gadam: situācija integrācijas virzītāj spēki un šķēršļi. Grām.: N. Muižnieks (red.). Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 147. lpp.

³² Trešās valsts pilsonis – persona, kas nav Latvijas Republikas, citas Eiropas Savienības dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valsts vai Šveices Konfederācijas pilsonis.

Latvijā veido cilvēki, kas pēc 1992.gada ieceļojuši galvenokārt no postpadomju valstīm.³³

Latviešu valodas prasmes trūkums samazina jauno imigrantu iespējas uzlabot savu profesionālo izaugsmi, sekot līdzi norisēm valstī un līdzdarboties sabiedrības dzīvē.³⁴ Imigrantu vājās valodas prasmes un ierobežotais valodas apmācību piedāvājums rada nepieciešamību pēc atsevišķa rīcībpolitikas virziena, kura ietvaros ir jāattīsta integrācijas pasākumu sistēma gan pirms imigranta ierašanās Latvijā, gan tūlīt pēc uzturēšanās atļaujas saņemšanas.

3.2.3. Latviešu valoda izglītībā

Pēdējos 10 gados visos izglītības apguves līmeņos ir krities pieprasījums pēc izglītības iestādēm, kuras neīsteno mācību programmas tikai latviešu valodā. Tendences vedina domāt, ka šis samazinājums tikai daļēji ir saistāms ar vispārējo zemo dzimstību valstī un liecina par latviešu valodas kā izglītības valodas pakāpenisku nostiprināšanos.³⁵ 2010./11.mācību gadā kopējais skolēnu skaits bija 216 307, no tiem 26,2% mācījās mazākumtautību skolās un 9,8% – divplūsmu skolās. Būtiski latviešu valodas pozīciju nostiprināja 2004.gadā īstenotā izglītības reforma, kas paredzēja, ka, sākot ar 10.klasi, 60% mācību satura vidusskolā tiek mācīti latviski. Reformas rezultātā nav pasliktinājušās mazākumtautību skolēnu sekmes.³⁶ Turklāt mazākumtautību skolēnu vidū pieaug latviešu valodas lietošana uz ielas, veikalā, sabiedriskajā transportā un kontaktos ar latviešiem.³⁷ Pētījumi parāda, ka gan skolēniem, gan vecākiem, gan skolotājiem kopumā ir pozitīva attieksme pret bilingvālo izglītību.³⁸

³³ 2011. gada 1. janvārī kopējais trešo valstu pilsoņu skaits ar termiņuzturēšanās un pastāvīgās uzturēšanās atļaujām ir 45 483, t. sk. Latvijā pastāvīgi dzīvojoši citu valstu pilsoņi – 28 967 (atteikušies no LR nepilsoņa statusa, pārsvarā ieguvuši Krievijas pilsonību), trešo valstu pilsoņi ar termiņuzturēšanās atļaujām – 7 519 (no tiem 6 154 no postpadomju valstīm), trešo valstu pilsoņi ar pastāvīgās uzturēšanās atļaujām – 8 997 (no tiem 8 175 no postpadomju valstīm). PMLP nepublicēti dati.

³⁴ Sk. R. Kaša, D. Akule. Imigrantu integrācija Latvijā: valsts valodas apguve un pilsoniskā izglītība. Rīga: PROVIDUS, 2011.

³⁵ Salīdzinot skolēnu skaitu vispārizglītojošajās dienas skolās 2000./01. m.g. ar 2010./11. m.g., skolās ar latviešu mācību valodu skolēnu skaits ir samazinājies par 31%, skolās ar krievu mācību valodu – par 50%, divplūsmu skolās gan programmās ar krievu mācību valodu, gan ar latviešu valodu skolēnu skaits ir samazinājies par 56%. 1992. gadā 46% no visiem bērniem apmeklēja bērnudārzus ar krievu mācību valodu, bet 2010. gadā – 24% bērnu. Avots: Centrālā statistikas pārvalde.

³⁶ B. Zepa. Izglītība sabiedrības integrācijai. Grām.: N. Muižnieks (red.). Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 193.–224. lpp.

³⁷ 2004. gadā latviešu valodu lietoja 39% skolēnu, bet 2010. gadā – 61%. Vidusskolēnu pilsoniskās un lingvistiskās attieksmes, apgūstot mazākumtautību izglītības programmas. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 2010, 9.lpp.

³⁸ Turpat, 6., 31. lpp.

Latviešu valodas prasmes apguve un lietošana jāatbalsta jau no mazotnes, tālab valsts uzdevums ir nodrošināt iespēju, ka jau pirmsskolas iestādēs visi mazākumtautību bērni var apgūt latviešu valodu tādā līmenī, lai varētu uzsākt mācības skolās ar latviešu valodu. Līdzās šim rīcībpolitikas virzienam ir jāveicina mazākumtautību vecāku vēlme savus bērnus sūtīt uz pirmsskolas izglītības iestādēm, kurās apmācības notiek latviešu valodā, nodrošinot speciālu pedagogu atbalstu valsts valodas pilnīgai apguvei. Efektīvas rīcībpolitikas priekšnosacījums pirmsskolas izglītības līmenī ir informācijas apkopošana par to, cik kvalitatīva ir latviešu valodas apguve mazākumtautību pirmsskolas izglītības iestādēs, vai valsts valodu māca latviešu valodas skolotāji, vai pamatskolas skolotāji vai pirmsskolas skolotāji, cik lielas ir grupas, kurās māca valodu, kā arī, cik izplatītas ir citas iespējas sagatavot bērnus izglītības ieguvei latviešu skolās. Visaptveroša pētījuma nav arī par mazākumtautību bērnu – pirmās klases skolēnu latviešu valodas prasmēm.

Mazākumtautību skolu izkliede nav viendabīga, un ne visur 2004.gada izglītības reforma ir sasniegusi vēlamos rezultātus – tie atšķiras dažādos reģionos. Tāpat ir sociāldemogrāfiskas grupas, kuras skeptiskāk izturas pret bilingvālo izglītību. Atsevišķi pētījumi liecina, ka krievvalodīgo vidū attieksmi pret bilingvālo izglītību vai izglītību tikai latviešu valodā nosaka valsts valodas prasmes pakāpe: jo tā ir zemāka, jo mazāk viņi atbalsta mācību priekšmetu mācīšanu latviešu valodā.³⁹

Pastāv tieša sakarība starp mazākumtautību skolēnu vecāku izglītības līmeni un vēlmi, lai bērni prastu latviešu valodu – vispārliciecināmo atbalstu (96%) pauž vecāki ar augstāko izglītību.⁴⁰ Vecākiem ar zemāku izglītības līmeni bērni ir nemotivētāki apgūt latviešu valodu, iespējams, tāpēc, ka viņiem arī ir mazāk iespēju pilnveidot latviešu valodas prasmes ģimenē. Savukārt augstskolu studentu samērā zema valsts valodas pašvērtējums liecina par nepieciešamiem uzlabojumiem bilingvālās izglītības sistēmā. Lielākās problēmas ar latviešu valodas lietošanu ir privāto augstskolu studentiem.

³⁹ V. Poriņa. Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā. Rīga: Latviešu valodas institūts, 2009, 152. lpp.

⁴⁰ Turpat, 159. lpp.

⁴¹ Studenti norāda arī uz docētāju vājajām latviešu valodas prasmēm. Latviešu valodas prasme un lietojums augstākās izglītības iestādēs: mazākumtautību izglītības satura reformu rezultāti. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2010, 41. lpp.; Latviešu valodas lietojums profesionālajā izglītībā- situācijas izpēte un ieteikumi Rīga: Latviešu valodas aģentūra. 2010, 40.-41. lpp. (Pētījums atspoguļo Rīgas pārtikas ražotāju vidusskolas un Daugavpils Tirdzniecības skolas situāciju.)

Savukārt, zemākas valodas prasmes ir studentiem, kas beiguši profesionālās izglītības iestādes.⁴¹

Attīstot sabiedrības integrācijas rīcībpolitiku, ir jāņem vērā dažādas reģionālās un sociāldemogrāfiskās atšķirības. Īpaša uzmanība visos izglītības līmeņos pievēršama Rīgai un Latgales reģionam, kur krievu valodai ir augsts pašpietiekamības līmenis. Turklāt Latgales reģionā nav pieejama izglītība latgaliešu rakstu valodā, kas daudziem šī reģiona skolēniem ir viņu dzimtā un ģimenē lietotā valoda. Tāpēc Latgales skolēniem būtu jānodod iespēja apgūt latgaliešu rakstu valodu kā izvēles vai obligāto mācību priekšmetu.⁴² Jāņem vērā, ka latviešu valodas lietojumu ietekmē arī sociālekonomiskie faktori, materiālais nodrošinājums, sociālās grupas, ar ko jaunieši sastopas ikdienā, un vispārējā pieejamība kultūrai.

Skolotājiem, kuri mazākumtautību skolās mācību priekšmetus māca bilingvāli vai latviski, tiek nodrošināts atbalsts latviešu valodas apguvē. Tomēr pedagogu centieni kvalifikācijas paaugstināšanā un latviešu valodas prasmes pilnveidē ir visai atšķirīgi, un ne vienmēr mācību priekšmetu apguvē latviski tiek nodrošināta pēctecība no pirmsskolas izglītības iestādes līdz vidusskolai.⁴³ Turpretī skolās ar latviešu mācību valodu ne visiem skolotājiem ir pieredze darbam ar dažādas etniskas izcelsmes skolēniem, un tas samazina viņu spējas kvalitatīvi strādāt ar šādu auditoriju.

3.2.4. Latviskā kultūrtelpa

Latviskā kultūrtelpas pamatu veido latviešu kultūra. Gadu simtos to ietekmējušas un bagātinājušas Latvijas mazākumtautības un citu valstu kultūras. Šis kopums un mijiedarbība veido latviskā kultūrtelpas īpašo pievilcību. Gan vēsturiski, gan mūsdienās latviskā kultūrtelpa ir daļa no Eiropas kultūrtelpas.

Nozīmīga loma kultūrtelpā ir profesionālajai mākslai. Tā ietekmē un veido nacionālo identitāti, stiprina piederību Latvijai, tai ir arī liels sabiedrības integrācijas potenciāls. Latvijas kultūras telpai piederīgas ir gan latviešu, gan cittautiešu izcilības, kuru vārdi pazīstami Eiropā un pasaulē. Novērtējot

⁴² I. Šuplinska, S. Lazdiņa. Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāla 1. pielikums. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2009, 315. lpp.

⁴³ Latviešu valodas prasme un lietojums augstākās izglītības iestādēs: mazākumtautību izglītības satura reformu rezultāti. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2010, 13. lpp.

dažādas aktivitātes, ko valsts varētu veikt patriotisma stiprināšanā, vairākums iedzīvotāju (54%) par nepieciešamu atzīst kultūras atbalstīšanu, lai veicinātu izcilus panākumus.⁴⁴ Profesionālās mākslas ietvaros kā labs integrācijas mehānisms darbojas Latvijas kultūrizglītības sistēma – visu līmeņu mūzikas un mākslas skolas, kurās uz kopīgu mūzikas, mākslas vērtību bāzes integrējas dažādu tautību bērni un jaunieši, iekļaujoties latviskajā kultūrtelpā un pēc skolu absolvēšanas turpinot piedalīties tās veidošanā. Taču trūkst pētījumu, kas palīdzētu plānot kultūrizglītības iestāžu darbību tā, lai sekmētu sabiedrības integrāciju. Tāpat nepieciešama skaidra rīcībpolitika, kā izmantot profesionālās mākslas produktus (kinofilmas, teātra izrādes u.tml.) sabiedrības integrācijā.

Līdzās profesionālajai mākslai nozīmīgas līdzdarbošanās iespējas piedāvā amatiermāksla. Tā stiprina gan vietējo kopienu, gan nacionālo identitāti, kā arī veido platformu starpkultūru dialogam. Kultūras institūcijas (kultūras centri, bibliotēkas, muzeji, mūzikas/mākslas skolas) ietver sevī būtisku potenciālu veidot noturīgu piederību Latvijai gan latviešu, gan cittautiešu vidū. Kopēja, nāciju apvienojoša tradīcija latviešiem ir Dziesmu un deju svētki; jāveicina mazākumtautību iesaiste tajos gan individuāli, gan piedaloties mazākumtautību kolektīviem. Šis process īpaši veicināms tieši mazākumtautību jauniešu vidū.⁴⁵

Lai gan latviskajai kultūrtelpai piemīt liels integrācijas potenciāls, pastāv virkne šķēršļu, kas traucē to efektīvi izmantot. Formālās un neformālās izglītības programmās latviskā kultūrtelpa neparādās tās daudzveidībā, kur cittautieši var atrast savu sakņojumu un pienesumu, kas veido piesaisti Latvijai, ļautu identificēties un rosinātu līdzdarboties tās veidošanā. Daudzi mazākumtautību skolotāji uzskata, ka Latvijas mazākumtautības ir nepietiekami reprezentētas mācību grāmatās.⁴⁶ Būtiski ir arī apzināties, ka daļai Latvijas mazākumtautību pārstāvju sociālā atmiņa galvenokārt aptver tikai trīs paaudzes, un tiem, kas apmetās uz dzīvi Latvijā okupācijas laikā, trūkst saites, kas tos pēctecīgi vienotu ar vēsturiski Latvijā ilgstoši dzīvojošo krievu, ebreju, baltkrievu un citu mazākumtautību kopienām. Gan valstsnācijas, gan mazākumtautību pārstāvjiem trūkst vēsturiskas

⁴⁴ Latvijas iedzīvotāju aptauja. Situācija patriotisma jomā Latvijas sabiedrībā. Rīga: SKDS, 2008

⁴⁵ Aptuveni katrs piektais latviešu tautības skolēns ir bijis dziesmu svētku dalībnieks, kamēr krievu skolēnu vidū – tikai katrs divdesmitais. Jauniešu identitātes veidošanās un līdzdalība. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2005, 87. lpp.

⁴⁶ L. Curika. Dalīta izglītība – dalīti pilsoņi? Rīga: PROVIDUS, 2008/2009.

zināšanu par mazākumtautību ieguldījumu Latvijas Republikas nodibināšanā un starpkaru Latvijas izaugsmē, kā arī agrāku vēstures periodu kultūrā. Izplatīta prakse mazākumtautību vidū ir arī asimilācija krievvalodīgajā vidē.⁴⁷ Tādējādi, no vienas puses, mazākumtautības netiek pietiekami iesaistītas latviskajā kultūrtelpā, bet, no otras puses, arī pašas mazākumtautības ne vienmēr ir pietiekami ieinteresētas apzināties etniskās grupas iesakņotību un vēsturiskumu. Integrācijas politikai jāievēro vienlīdzības princips attiecībā uz visu Latvijas mazākumtautību identitātēm un kultūrām. Mazākumtautību skolās nepieciešams atbalstīt iniciatīvas, kas vērstas uz šīs izzudušās sociālās atmiņas restaurēšanu un kas dod iespēju attīstīties latviskajā kultūrtelpā sakņotai mazākumtautību inteliģencei.

Latvijas iedzīvotāju piederības sajūtas veidošanos un integrāciju vienotā kultūrtelpā kavē arī starpp grupu aizspriedumi. Piemēram, samērā liela latviešu daļa (36%) uzskata, ka citu tautību cilvēki ar atšķirīgām tradīcijām un paražām nevar būt īsti piederīgi Latvijai pat tad, ja viņi šeit dzīvo jau daudzus gadu desmitus.⁴⁸ Savukārt liela krievvalodīgo daļa nevēlas atzīt latviešu kultūru kā latviskās kultūrtelpas un Latvijas nacionālās valsts vienojošo elementu. Uzskatu, ka Latvijas sabiedrības vienotība būtu jābalsta uz latviešu valodu un kultūru, akceptē divreiz vairāk latviešu nekā krievvalodīgo respondentu (89% pret 46%). Arī Latvijas kultūra patriotiskas jūtas krievvalodīgajos izraisa daudz retāk nekā latviešos.⁴⁹ Līdzīgi ir ar kultūras mantojumu un sasniegumiem mākslā un literatūrā – ar tiem vairāk lepojas latvieši nekā krievvalodīgie. Turpretī krievvalodīgie vairāk nekā latvieši tiecas lepoties ar to kultūras mantojumu, kas Latvijā ir veidojies, pateicoties citām tautām (67% pret 72%).⁵⁰ Tātad cieņu pret Latvijas kultūru krievvalodīgo vidū iespējams pozitīvi veicināt, ja kultūras izpratnē tiek akcentēts mazākumtautību devums. Pārliecinošs respondentu vairākums (85%) neatkarīgi no tautības atzīst, ka latviešiem ir jārespektē citas kultūras, ja viņi grib, lai

⁴⁷ Visvairāk pārkrievoto tautību vidū minami ebreji, baltkrievi, tatāri, ukraiņi, poļi un vācieši. Latvijā dzīvo 27,4% krievu, taču 2000. gada Latvijas tautas skaitīšanas dati rāda, ka krievu valodu par savu dzimto valodu uzskata 39,6% iedzīvotāju, tai skaitā 79,1% ebreju, 72,8% baltkrievu, 67,8% ukraiņu, 57,7% poļu. Šī valodas kopiena nekādā ziņā nav uzskatāma par mazākumtautību. Dodot specifiskas tiesības šai valodas kopienai, tiek likti šķēršļi mazākumtautību nacionālo identitāšu izkopšanai.

⁴⁸ B. Zepa. Nacionālās identitātes dimensijas dažādu sabiedrības grupu skatījumā. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 2011.

⁴⁹ 32% Latvijas krievu sevi uzskata par Krievijas patriotiem, un lielākā daļa no viņiem dzīvo Rīgā un Pierīgā. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Situācija patriotisma jomā Latvijas sabiedrībā. Rīga: SKDS, 2008.

⁵⁰ Turpat.

citu tautu pārstāvji ir Latvijas patrioti. Tāpat visai liels cilvēku īpatsvars (47%) abās kopienās piekrīt, ka Latvijā jāveido tradīcijas, jāorganizē pasākumi, kas vienotu latviešus un citu tautu pārstāvjus.⁵¹ Sekmējot latviskās kultūrtelpas nostiprināšanos, integrācijas politikai ir jābalstās uz sabiedrībā akceptēto dažādo kultūru atzišanas un dialoga principu.

Latviskā kultūrtelpas unikalitāti un bagātību veido lokālās un reģionālās atšķirības un to daudzveidība. Atbalstīt vietējās kultūrvēsturiskās unikalitātes, atšķirīgo tradīciju saglabāšanu ir valsts pienākums. Nozīmīga loma Latvijas identitātes veidošanā gan vēsturiski, gan šodien ir Latgalei. Latgaliešu valoda, kultūrvēsturiskais mantojums veido noturīgu reģionālu savpatnību, latgaliskās kultūrtelpas saglabāšana un tālāka attīstība ir Latvijas valsts interesēs. Latvijas kultūru ir ietekmējusi līvu kultūra, tradīcijas un valoda, to saglabāšana, bagātina Latvijas kultūrtelpu.

Veicinot piederības sajūtu latviskajai kultūrtelpai, par īpašu rīcīpolitikas virzienu uzskatāma ārzemēs dzīvojošo latviešu atbalstišana. Latviešu trimda, kas izveidojās Rietumos Latvijas okupācijas rezultātā, ir ieguldījusi lielus personiskos līdzekļus un brīvprātīgo darbu latvietības saglabāšanā. Taču, paaudzēm nomainoties, atjaunotajai Latvijas valstij aizvien aktuālāks kļūst uzdevums iesaistīties un palīdzēt saglabāt ārzemēs dzīvojošiem latviešiem latvisko identitāti un piederību latviskajai kultūrtelpai. Latviešu diasporā darbojas kori, deju kopas, folkloras ansambļi, kas veido latvisku kultūras dzīvi savās mītnes zemēs, daži no tiem iesaistās Vispārējos Dziesmu un deju svētkos Latvijā, taču šo kolektīvu skaits Latvijā nav apzināts, un metodiskā palīdzība tiem ir nepietiekama. Ārzemju latviešiem ir ļoti ierobežota pieejamība Latvijas profesionālajai mākslai, necīgā skaitā notiek Latvijas teātru un koncertorganizāciju viesizrādes ārpus Latvijas. Trūkst informācijas par kultūras dzīves norisēm ārpus Latvijas un īpaši veidotu mācību un izglītojošo materiālu par latviešu kultūru un tradīcijām diasporas jaunajai paaudzei, kurai ir necīgas iespējas tikt ar vienaudžiem Latvijā un klātienē izzināt latvisko kultūrtelpu. No valsts puses netiek stimulēta viņu interese par Latviju, vēlēšanās veidot latvisku identitāti un piederību latviskajai

⁵¹ Latvijas iedzīvotāju aptauja. Situācija patriotisma jomā Latvijas sabiedrībā. Rīga: SKDS, 2008.

⁵² 2011. gada Eurobarometra dati liecina, ka 62% Latvijas jauniešu vēlas strādāt kādā citā Eiropas valstī.

Flash Eurobarometer 319b: Youth on the move. The Gallup Organization, 2011. <http://tinyurl.com/3ulzhhp> (Sk. 27.08.2011.); No 2005. gada līdz 2010. gadam lielākā ilgtermiņa emigrācija notikusi tieši jauniešu vidū, īpaši darbaspējīgā vecumā no 20 līdz 34 gadiem. Kopumā minētajā laika periodā no Latvijas izbraukušas 5 000 personas vecumā no 25 līdz 29 gadiem.

kultūrtelpai, kas motivētu kādreiz atgriezties Latvijā.⁵² Nepieciešama ilglaicīga rīcībpolitika, kas ļautu ārzemēs dzīvojošajiem latviešiem, arī tiem, kas ilgstoši neplāno atgriezties, saglabāt savu identitāti un saiti ar Latviju. Pašreizējā situācijā trūkst arī padziļinātu pētījumu, lai saprastu ārzemju latviešu vajadzības, vēlmi un iespējas saglabāt piederību latviskajai kultūrtelpai.

3.3. Saliedēta sociālā atmiņa

Nacionālā identitāte sakņojas kopīgos priekšstatos par nācijas vēsturi. Sociālā atmiņa, kas veidojas no zināšanām un attieksmēm pret nozīmīgākajiem vēsturiskajiem notikumiem, vieno sabiedrību. Pareizi organizēta sociālā atmiņa piedāvā orientierus morāles normām, tā stiprina valstisko un ģeopolitisko piederības sajūtu. Sašķelta sociālā atmiņa nozīmē sašķeltu sabiedrību. Līdzšinējā integrācijas politika ir ignorējusi ar Latvijas vēstures izpratni saistītās problēmas, kā arī atmiņu politikas potenciālu sabiedrības integrācijā.⁵³

Kopš neatkarības atjaunošanas par nopietnu šķērslī saliedētas nacionālās un pilsoniskas identitātes veidošanai ir kļuvusi daļas krievvalodīgo iedzīvotāju atšķirīgā izpratne par padomju okupāciju un no tās izrietošajām sekām. Krievu valodā runājošo iedzīvotāju vidū pieaug tendence uzskatīt, ka Latvija Padomju Savienībai pievienojās brīvprātīgi: 2004.gadā tā domāja 44%, bet 2009.gadā – 55%.⁵⁴ Samērā liela latviešu daļa (29%) uzskata, ka par Latvijas patriotiem nevar būt cilvēki, kuri domā, ka pēc Otrā pasaules kara PSRS atbrīvoja Latviju. Savukārt krievu vidū tā domā retais (9%).⁵⁵ Daļas krievvalodīgo atšķirīgā attieksme pret padomju okupācijas periodu rada šķēršļus kopīgai staļinisma noziegumu izpratnei un upuru pieminēšanai, kam ir svarīga vieta latviešu sociālajā atmiņā.⁵⁶ Turklāt šāda izpratne disonē ar Eiropas sociālo atmiņu, kurā komunisms tiek atzīts par totalitāru režīmu un staļinisma noziegumi tiek nosodīti tāpat kā nacisma noziegumi.⁵⁷

⁵³ Sk. I. Kunda. Vai sabiedrības integrācijas fonda atbalstītie projekti ir sekmējuši etnisko integrāciju Latvijā?

Grām.: N. Muiznieks (red.). Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 61.-92. lpp.

⁵⁴ V. Zelče. 1940. gads: notikums un izrāde. Pārdomas par pagātņi, sabiedrību, cilvēkiem un neatbildētiem jautājumiem. Grām.: M. Kaprāns un V. Zelče (red.). Pēdējais karš: Traumas komunikācija. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, Mansards, 2011, 58. lpp.

⁵⁵ Situācija patriotisma jomā Latvijas sabiedrībā. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2008, 37. lpp.

⁵⁶ Deportāciju piemiņas dienas pēdējos piecos gados ir atzīmējuši vidēji 18% latviešu respondentu un tikai 6% krievvalodīgo.

⁵⁷ Sk. 2006. gada 25. janvāri Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja pieņemto rezolūciju par totalitāro komunistisko režīmu izdarīto noziegumu nosodīšanu un 2008. gada 22. septembrī Eiropas Parlamentā pieņemto deklarāciju par 23. augusta pasludināšanu par Eiropas staļinisma un nacisma upuru atceres dienu.

Līdz ar to ievērojamas sabiedrības daļas atšķirīgā izpratne par Otrā pasaules kara notikumiem apdraud ne tikai Latvijas nacionālo identitāti, bet arī ģeopolitisko identitāti jeb piederību Rietumu pasaulei.

Arī skolēnu vidū atšķiras izpratne par Otrā pasaules kara notikumiem: 40% skolēnu, kam krievu valoda ir dzimtā valoda, uzskata, ka okupācija nav notikusi, bet latviešu skolēnu vidū tā domā tikai 12%.⁵⁸ Kaut gan mazākumtautību skolās Latvijas vēsturi apgūst pēc Ministru kabineta apstiprinātā standarta, pētījumi liecina, ka dažkārt skolēni ir ieguvuši sagrozītu skatījumu uz padomju okupāciju un Otro pasaules karu, kā arī agrākiem Latvijas vēstures periodiem.⁵⁹ Tādējādi kopīgas vēstures izpratnes mācīšana mazākumtautību izglītības iestādēs ir kritērijs, kas formāli tiek ievērots, tomēr bieži vien tas ne vienmēr tas nesasniedz vēlamo mērķi. Svarīgs uzdevums ir panākt, lai Latvijas vēsture tiek mācīta no Latvijā, nevis Krievijā izdotām grāmatām un materiāliem.

Par sašķeltību Latvijas sabiedrības sociālajā atmiņā liecina 16.marta un 9.maija atzīmēšanas regulāri izraisītā publiskā rezonanse. 61% latviešu atbalsta ideju, ka 16.marts jāatzīmē kā latviešu leģiona piemiņas diena, kamēr krievvalodīgo vidū šādu nostāju atbalsta tikai 17% respondentu. Turpretī 9.maiju jeb Uzvaras dienu par svinamu atzīst 69% krievvalodīgo un 32% latviešu.⁶⁰ Pēdējos piecos gados to atzīmējuši 59% krievvalodīgo un tikai 11% latviešu.⁶¹

Lai novērstu šo šķērslī sabiedrības integrācijā, ir nepieciešams izstrādāt valstiska līmeņa atmiņu politiku, kas tiktu īstenota konkrētu projektu veidolā. Demokrātiskās valstīs atmiņu politika ir specifisks rīcībpolitikas virziens, kas, neiejaucoties akadēmiskajā vēstures izpētē, mazina konfliktējošu vēstures reprezentāciju iespējas vairot nesaskaņas tagadnes sociālajās attiecībās. Šāda politika respektē viedokļu daudzveidību, bet tā vienlaikus principiāli nostājas pret vēstures faktu falsificēšanu.⁶² Efektīvas Latvijas

⁵⁸ L. Curika. Dalīta izglītība – dalīti pilsoņi? Rīga: PROVIDUS, 2008/2009, 17. lpp. Par situāciju Rīgā sk. arī V. Makarovs, I. Boldāne. 20. gadsimta vēstures pretrunīgo jautājumu pasniegšana Latvijas skolās un muzejos. Rīga: PROVIDUS, 2008.

⁵⁹ M. Golubeva. Different history, different citizenship? Competing narratives and diverging civil enculturation in majority and minority schools in Estonia and Latvia. *Journal of Baltic Studies*. 2010, 41(3), – p.315-329; L.Curika. Op.cit. 15., 16.

⁶⁰ Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2008. gada novembris. Pasūtītājs: LU Sociālo zinātņu fakultāte.

⁶¹ Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2010. gada novembris. Pasūtītājs: LU Sociālo zinātņu fakultāte.

⁶² 40.gadu notikumu skaidrojums Latvijā ir nostiprināts „Deklarācijā par Latvijas okupāciju”, kuru Saeima pieņēma 1996. gada 22. augustā un „Deklarācijā par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu”, kuru Saeima pieņēma 2005. gada 12. maijā.

atmiņu politikas mērķis būtu panākt, lai lielākajai sabiedrības daļai veidotos demokrātiskām vērtībām atbilstoša nostāja pret Latvijas okupāciju un no tās izrietošajām sekām. Svarīgs šādas politikas priekšnosacījums ir vēstures kā mācību priekšmeta kvalitāte izglītības iestādēs un regulāra labās prakses popularizēšana un aprobēšana gan latviešu, gan mazākumtautību vēstures skolotāju vidū. Tāpat ir nepieciešams daudz sistemātiskāk skaidrot, ka no staliniskajām deportācijām cieta veiksmīgākie, uzņēmīgākie un izglītotākie Latvijas pilsoņi, kuru vidū bija daudzi mazākumtautību pārstāvji. Vēstures politikas īstenošanā svarīgi ir arī prasmīgi izmantot citus sociālās atmiņas infrastruktūras elementus (kinofilmas, muzejus, jaunus medijus), uz kuru bāzes var saliedēt dažādās atmiņu kopienas. Par vienu no šādiem infrastruktūras objektiem, kuru valstij ir jāatbalsta ilgtermiņā, uzskatāms Latvijas Okupācijas muzejs; to pozitīvi vērtē gan latvieši (78%), gan arī ievērojama krievu valodā runājošo daļa (41%).⁶³

Rīcībpolitikas līmenī ir nepieciešams sekmēt pozitīvas attieksmes pret Latvijas Republikas dibināšanas dienas svinībām 18. novembrī. Šobrīd tā ir vienīgā sabiedrību integrējošā svētku diena, kas saistīta ar Latvijas vēsturi. To atzīmē 66% latviešu un 46% cittautiešu.⁶⁴ Būtiski, ka arī jauniešu vidū valda izteikti labvēlīga attieksme: 18. novembri pozitīvi vērtē 98% latviešu skolēnu un 79% krievu skolēnu.⁶⁵ Sabiedrības pētnieku pamanītās problēmas ar 18. novembra svētku organizēšanu un precīzu mērķauditoriju uzrunāšanu liecina, ka šīs svētku dienas potenciāls netiek pilnībā izmantots Latvijas sabiedrības konsolidēšanā un pozitīvas identitātes veicināšanā.⁶⁶ Svarīgi sociālajā atmiņā ir uzsvērt mazākumtautību pārstāvju lomu Latvijas valsts dibināšanā un starpkaru perioda izaugsmē. Līdzās 18.novembra svētkiem ir nepieciešams atbalstīt iedzīvotāju līdzdalību citās vēsturiski nozīmīgās atzīmējamajās dienās, kas izceļ būtiskus Latvijas valstiskuma pieturas punktus, neatkarības un demokrātijas identitāti: 11. novembris, 25. marts, 4. maijs, 14. jūnijs, 23. augusts.

Otrais pasaules karš Latvijas mazākumtautību sociālajā atmiņā ir atstājis traģiskus nospiedumus. Holokausta laikā tika iznīcināti 70 000 ebreju, kas

⁶³ Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2010. gada novembris, 39. lpp.

⁶⁴ B. Zepa (red.). Mēs. Svētki. Valsts. Valsts svētku svinēšanas socioloģiskā izpēte. Rīga: Baltic Institute of Social Science, 2008, 70.-71. lpp.

⁶⁵ Turpat

⁶⁶ Patriotisms Latvijas sabiedrības skatījumā. Kvalitatīvais pētījums – fokusa grupu diskusijas. Rīga: SKDS, 2008, 23.-26. lpp.

bija Latvijas pilsoņi, vairāk nekā 20 000 tika deportēti no Rietumeiropas valstīm un nogalināti Latvijā. Pateicoties aktīvam ebreju nevalstisko organizāciju darbam, holokausts Latvijā tiek aktīvi pētīts un zināšanas tiek nodotas plašākai sabiedrībai. Sabiedrībā dominē negatīva attieksme pret latviešu dalību holokaustā.⁶⁷ Mazāk zināms par Latvijas iedzīvotājiem, kas bija ebreju glābēji. Nacistu režīms iznīcināja daudzus romu kopienas pārstāvjus. Otrā pasaules kara laikā Latvijā gāja bojā ap 2 000 Latvijas pilsoņu romu – apmēram puse no Latvijā dzīvojušajiem.⁶⁸ Līdz šim nav pietiekoši apzināts un izpētīts šis traģēdijas apmērs, nav nostiprinājušies romu iznīcināšanas piemiņai veltīti pasākumi. Piemiņa par nacistu okupācijas noziegumiem pret Latvijas mazākumtautībām jānostiprina Latvijas tautas kopējā sociālajā atmiņā.

Latvijas vēsture ir daļa no Eiropas kopējās vēstures, taču vairumam iedzīvotāju nav priekšstata par Latvijas vēsturi līdz 20.gadsimtam.⁶⁹ Tas sašaurina nacionālās identitātes izpratni un nemudina to iztēloties plašākā kultūrvēsturiskā un ģeopolitiskā ietvarā – kā daļu no Eiropas vēstures. Pētījumi rāda, ka piederīgi Eiropai jūtas aptuveni 20% no Latvijas iedzīvotājiem.⁷⁰ Taču jauniešu vidū šis skaitlis ir ievērojami lielāks (50%).⁷¹ Eiropas vēsturiskais konteksts var kalpot par pozitīvas identitātes un integrācijas resursu. Tas tomēr tiek samērā reti izmantots, lai akcentētu pašapziņu veicinošus vēstures notikumus un personības, kas Latvijas cilvēkus raksturo kā radošus, veiksmīgus un inovatīvus. Rezultātā Latvijas vēsturiskie notikumi un cilvēki nav nozīmīgs iemesls, lai iedzīvotāji lepotos ar savu valsti.⁷² Valsts politikas uzdevums ir veicināt iedzīvotāju dziļāku izpratni par Latvijas vēsturi un uz tās bāzes mērķtiecīgi vairo pozitīvas identificēšanās iespējas. Sekmīgas vēstures politikas īstenošanai ir nepieciešams palielināt valsts atbalstu tādu kultūras produktu radīšanai, kas popularizē Latvijas vēsturi kā daļu no Eiropas vēstures. Daudz aktīvāk šajā

⁶⁷ Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2008. gada novembris. Pasūtītājs: LU Sociālo zinātņu fakultāte.

⁶⁸ M. Vestermanis. Čigānu genocīds vācu okupētajā Latvijā (1941-1945). Latvijas vēsture. 1993, nr. 4 (11), 37.-40. lpp.

⁶⁹ Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2010. gada novembris. Pasūtītājs: LU Sociālo zinātņu fakultāte.

⁷⁰ B. Zepa. Nacionālās identitātes dimensijas dažādu sabiedrības grupu skatījumā. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 2011.

⁷¹ Jauniešu identitātes veidošanās un līdzdalība. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2005.

⁷² Ar Latvijas vēsturi lepojas 30% latviešu un tikai 17% krievu. Situācija patriotisma jomā Latvijas sabiedrībā. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2008, 27. lpp.

⁷³ Patriotisms Latvijas sabiedrības skatījumā. Rīga: SKDS, 2008, 146. lpp.

darbā jāiesaista sabiedriskie plašsaziņas līdzekļi, Latvijas vēstures liecības glabājošās institūcijas – Latvijas Nacionālā bibliotēka, Latvijas Nacionālās vēstures muzejs, Latvijas Valsts arhīvs, Latvijas Nacionālās mākslas muzejs, reģionālie muzeji un bibliotēkas.

Arī Latvijas lokālās atmiņu kopienas var kalpot par stabilu pamatu kopīgas un nepolitizētas sociālās atmiņas veidošanā. Latvijas iedzīvotājiem visspēcīgākā piederības sajūta ir savam dzimtajam ciemam, pagastam vai pilsētai.⁷³ Turklāt lokālās identitātes līmenī nav pamanāmas būtiskas atšķirības starp latviešiem un mazākumtautībām. Tādēļ Latvijas skolās, izmantojot vietējās sociālās atmiņas infrastruktūru, ir īpaši jāveicina lokālās vēstures, t. sk. okupācijas laika notikumu, apzināšana, un šajā procesā ir mērķtiecīgi jāiesaista gan latviešu, gan mazākumtautību skolēni. Akcentējot pilsētas vai novada vēsturi un uzsverot vēsturē sakņoto oficiālo atzīmējamo dienu lokālo nozīmi, tiek stiprināta identificēšanās ar Latvijas vēsturi kā nacionālā, tā lokālā līmenī. Lokālās identitātes stiprināšanā ir svarīgi iesaistīt ārzemēs dzīvojošos latviešus, tā uzturot viņu piederību Latvijai.

4. PROBLĒMU FORMULĒJUMS, KURU RISINĀŠANAI NEPIECIEŠAMS ĪSTENOT NOTEIKTU VALDĪBAS POLITIKU

Balstoties uz situācijas raksturojumu, turpmāk ir definētas galvenās identificētās sabiedrības integrācijas attīstību traucējošās problēmas.

- Liela Latvijas iedzīvotāju daļa netic savām spējām ietekmēt sociālos un politiskos procesus.
- Latvijas nevalstiskās organizācijas nav pietiekami finansiāli un administratīvi nostiprinātas un ilgtspējīgas.
- Nav izveidota visaptveroša diskriminācijas pārraudzības un novēršanas sistēma. Trūkst regulāru pētījumu un informatīvo kampaņu par sociālo atstumtību un diskriminācijas problēmām Latvijas sabiedrībā.
- Latvijas bērniem un jauniešiem ir nepietiekams pilsoniskās izglītības līmenis, tāpēc nepietiekamas savstarpējās sadarbības un līdzdalības prasmes.
- Pašreizējais pilsonības tiesiskais regulējums rada šķēršļus valstiskās saiknes saglabāšanai ar ārzemēs dzīvojošajiem latviešiem.

- Nepilsoņiem samazinās motivācija iegūt Latvijas pilsonību, naturalizācijas tempi palēninās, politiskās līdzdalības iespējas, kuras sniedz Latvijas pilsonība, nav pietiekama motivācija, lai naturalizētos.
- Lai gan latviešu valodas prasmes ir nozīmīgi pieaugušas, tomēr vairākas tendences norāda, ka latviešu valodas lietošana publiskajā telpā neuzrāda līdzīgus panākumus. Krievu valodas pašpietiekamība publiskajā telpā, jo īpaši pilsētās, kurās liels mazākumtautību īpatsvars, ir acīmredzama. Sabiedrības integrāciju uz latviešu valodas pamata ietekmē arī latviešu pasivitāte komunikācijā ar cittautiešiem runāt latviski.
- Nostiprinās prakse nepamatoti pieprasīt krievu valodas prasmes, kur tas nav attaisnojams darba specifikas dēļ. Tas latviešiem darba tirgū rada diskriminējošus šķēršļus.
- Mazākumtautību pedagogu centieni latviešu valodas prasmes pilnveidē ir atšķirīgi. Savukārt vispārējās izglītības iestādēs un augstākās izglītības iestādēs ar latviešu mācību valodu, pedagogiem nav pieredzes darbam ar dažādas etniskas izcelsmes izglītojamiem.
- Formālās un neformālās izglītības programmās latviskā kultūrtelpa neparādās tās daudzveidībā, kur cittautieši var atrast savu piesaisti Latvijai. Iedzīvotāju piederības sajūtas veidošanos un integrāciju vienotā kultūrtelpā kavē arī etniskie aizspriedumi.
- Nav mērķtiecīgas valsts programmas, kas atbalstītu ārzemēs dzīvojošo latviešu iespējas apgūt un saglabāt latviešu valodu, kultūru un tradīcijas. Ierobežota pieejamība Latvijas profesionālajai mākslai.
- Daļā sabiedrības valda uz nepatiesiem vēsturiskajiem faktiem balstīti priekšstati par Latvijas okupāciju un tās sekām. Tas šķēļ Latvijai sociālo atmiņu un kavē saliedētas sabiedrības veidošanos.
- Vairumam iedzīvotāju nav priekšstata par Latvijas vēsturi līdz 20.gadsimtam. Tas sašaurina nacionālās identitātes izpratni plašākā Eiropas identitātes kontekstā.

5. POLITIKAS VIDĒJĀ TERMIŅĀ MĒRĶI UN RĪCĪBAS VIRZIENI

5.1. Rīcības virziens: Pilsoniskā sabiedrība un integrācija

- 5.1.1. Attīstīt pilsonisko izglītību, izmantojot formālās un neformālās izglītības metodes.
- 5.1.2. Stiprināt tradicionālās un netradicionālās pilsoniskās līdzdalības formas.
- 5.1.3. Veicināt sociāli atstumto grupu iekļaušanos sabiedrībā un novērst diskrimināciju.
- 5.1.4. Stiprināt kvalitatīvu, demokrātisku informācijas telpu un palielināt plašsaziņas līdzekļu lomu integrācijā.

5.2. Rīcības virziens: Nacionālā identitāte: valoda un kultūrtelpa

- 5.2.1. Nodrošināt latviešu valodas lietošanu Latvijas publiskajā telpā.
- 5.2.2. Nostiprināt latviešu valodas prasmes ārzemēs dzīvojošiem latviešiem, mazākumtautībām, nepilsoņiem, jaunajiem imigrantiem.
- 5.2.3. Nostiprināt latvisko kultūrtelpu kā sabiedrību saliedējošu pamatu un veicināt piederību kultūrtelpai lokālajā, nacionālajā un Eiropas līmenī.
- 5.2.4. Nostiprināt ārzemēs dzīvojošo latviešu latvisko identitāti un piederību Latvijai.

5.3. Rīcības virziens: Saliedēta sociālā atmiņa

- 5.3.1. Nostiprināt uz patiesiem faktiem balstītu un demokrātiskām vērtībām atbilstošu izpratni par Otro pasaules karu, kā arī padomju un nacistu okupāciju Latvijā.
- 5.3.2. Veicināt Latvijas lokālās un eiropeskās vēstures apzināšanu, izpēti un izpratni.

6. ATTĒLI

6.1. Pilsoniskā sabiedrība

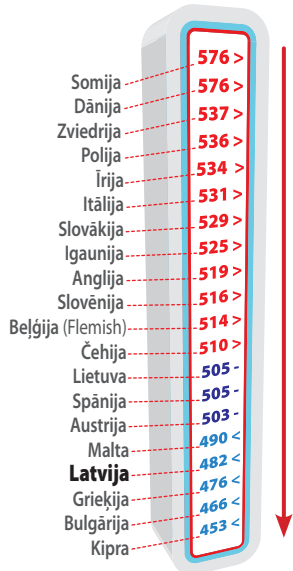
Skolotāju izpratne par nozīmīgākajiem pilsoniskās izglītības mērķiem

Skolotāju skaits %, kas sekojošo uzskata par galveno pilsoniskās izglītības mērķi skolā

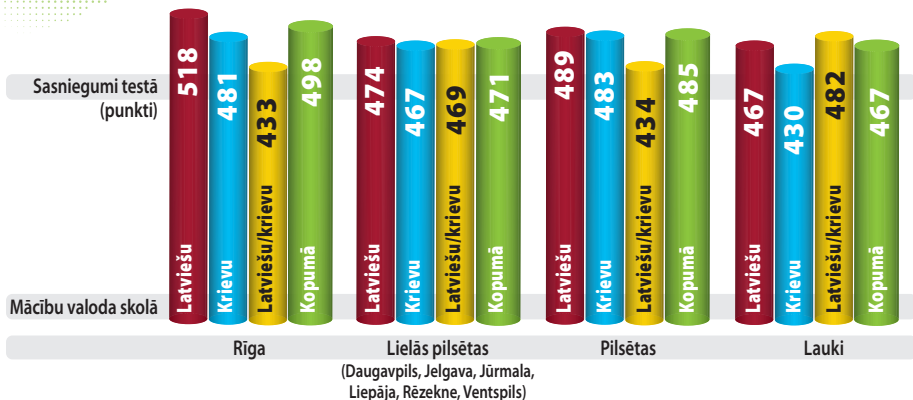
	Sekmēt zināšanas par sociālajām, politiskajām un sabiedriskajām institūcijām	Sekmēt cieņu pret dabu un tās aizsardzību	Veicināt prasmi aizstāvēt savu viedokli	Attīstīt skolēnu spējas un zināšanas konfliktu risināšanā	Veicināt zināšanas par pilsoņu tiesībām un pienākumiem	Sniegt iespēju skolēniem aktīvi piedalīties vietējās pašvaldības dzīvē	Veicināt skolēnu kritisko un patstāvīgo domāšanu	Veicināt skolēnu līdzdalību skolas aktivitātēs	Atbalstīt efektīvu stratēģiju cīņā pret rasismu un ksenofobiju	Sagatavot skolēnu aktīvai politiskajai līdzdalībai
Somija	27	61	14	44	37	7	81	18	9	1
Dānija	48	22	20	51	32	7	89	4	9	16
Zviedrija	16	37	24	30	62	2	84	10	31	2
Igaunija	46	30	23	30	71	12	66	13	1	7
Lietuva	17	49	25	34	54	24	57	35	2	2
Latvija	27	35	38	27	52	9	61	29	1	13

Jauniešu pilsoniskās zināšanas

Skolēnu vidējais rezultāts pilsoniskās izglītības testā (punkti)

Latvijas skolēnu sasniegumi pilsoniskās izglītības testā (pilsētas, lauki, mācību valoda)

Avots: I. Čekse, A. Geske, A. Grinfelds, A. Kangro. Skolēnu pilsoniskā izglītība Latvijā un pasaulē. Starptautiskā pētījuma IEA ICCS 2009 pirmie rezultāti. Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Izglītības pētniecības institūts, 2010. <http://www.pp1.u.lv/v.3/eduinf/files/2010/gramata.pdf>

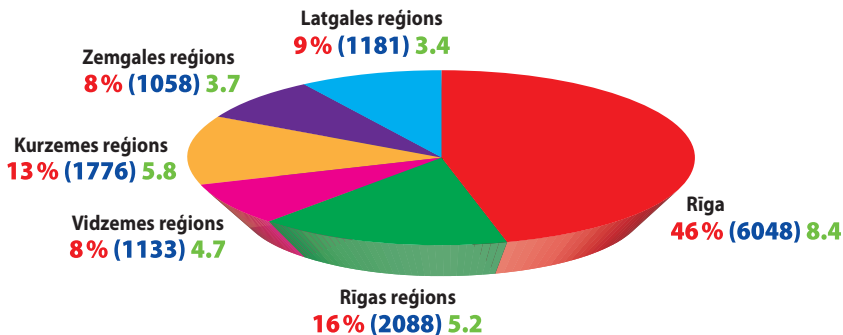
NVO sadalījums pa reģioniem (% un skaits) un NVO blīvums reģionos uz 1000 iedzīvotājiem

NVO skaits Latvijā – 13 284

46% NVO sadalījums (%)

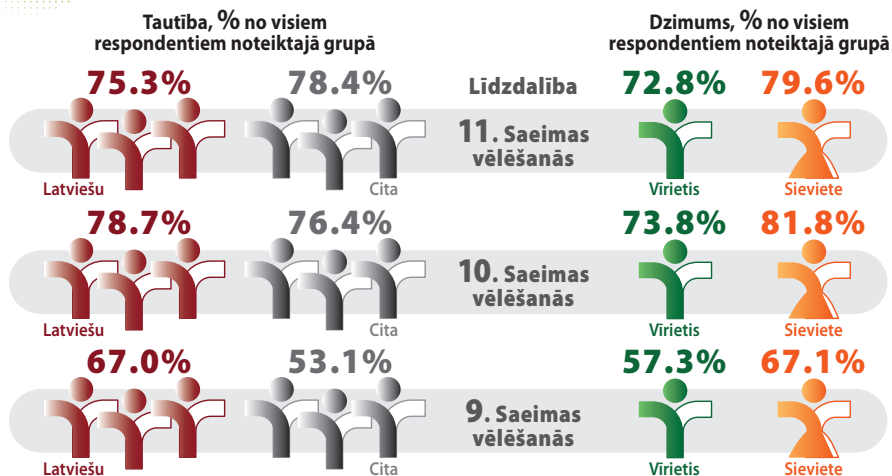
(6048) NVO sadalījums (skaits)

8.4 NVO blīvums reģionos uz 1000 iedzīvotājiem

Avots: Baltic Institute of Social Sciences. Pārskats par NVO sektoru Latvijā. Pētījumu rezultātu atskaite. Rīga: Sabiedrības integrācijas fonds, 2011, 21.-22. lpp.

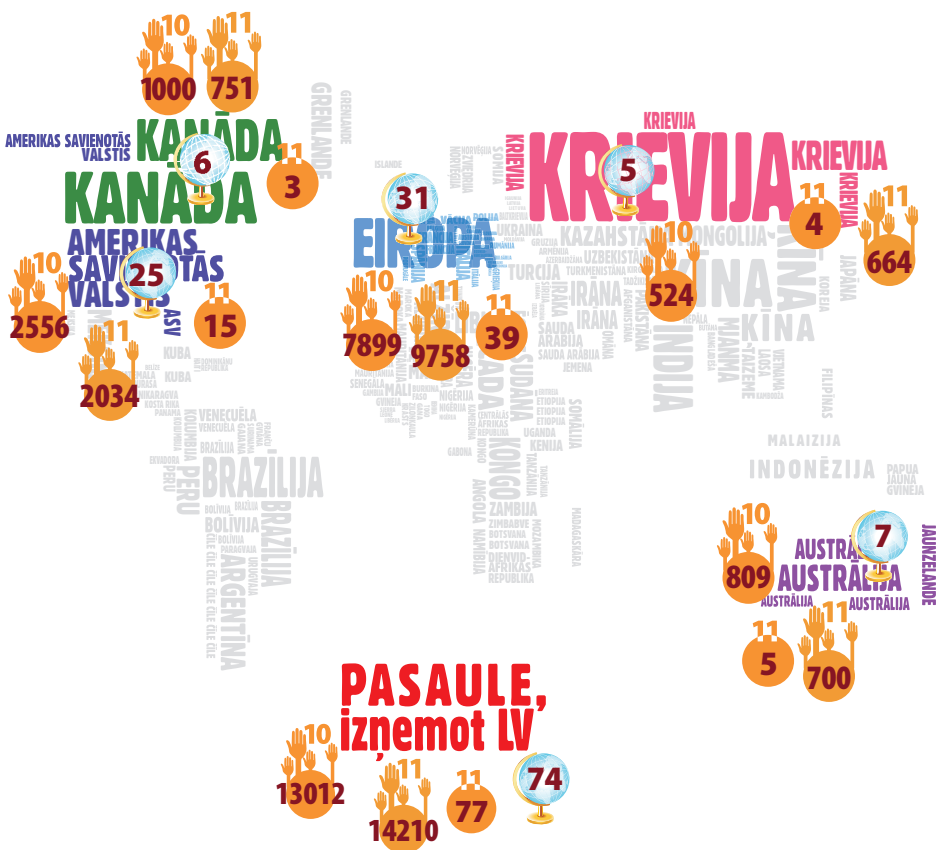
Līdzdalība Saeimas vēlēšanās

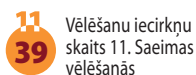
Avots: Vēlētāju attieksmju pētījums 2011, Latvijas iedzīvotāju aptauja

6.2. Latvieši ārzemēs

Latviešu „nedēļas nogales (svētdienas) skolu” skaits un vēlētāju aktivitāte Saeimas vēlēšanās ārpus Latvijas

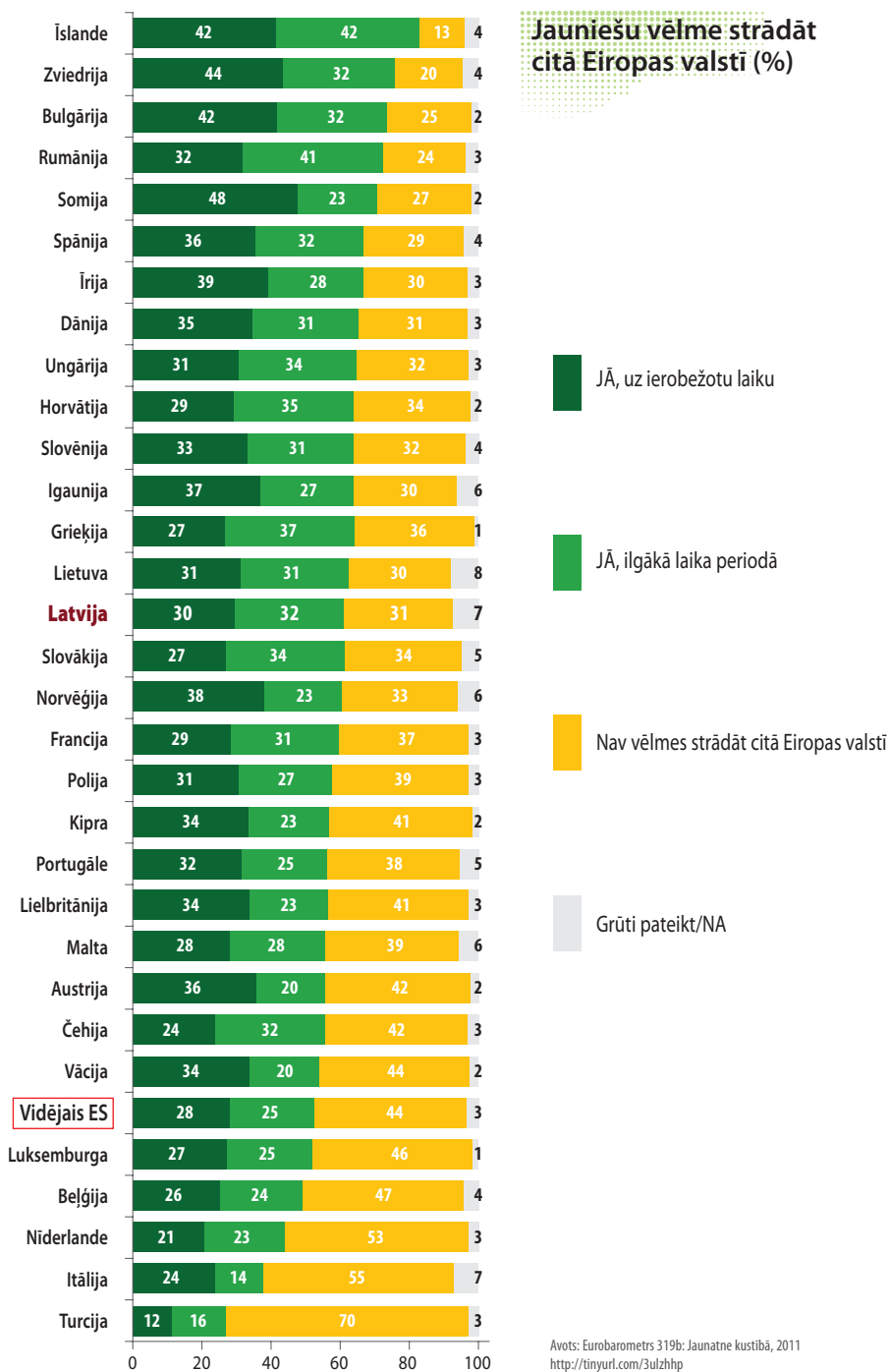

* Vēlētāji ārzemēs ir 1,5% no visiem vēlētājiem, kas piedalījās 11. Saeima vēlēšanās

Avoti: Latviesu valodas aģentūra, Eiropas latviešu apvienība, portāls Latvians Online <http://latviansonline.com/education/schools/>; Centrālās vēlēšanu komisijas dati, 2011.

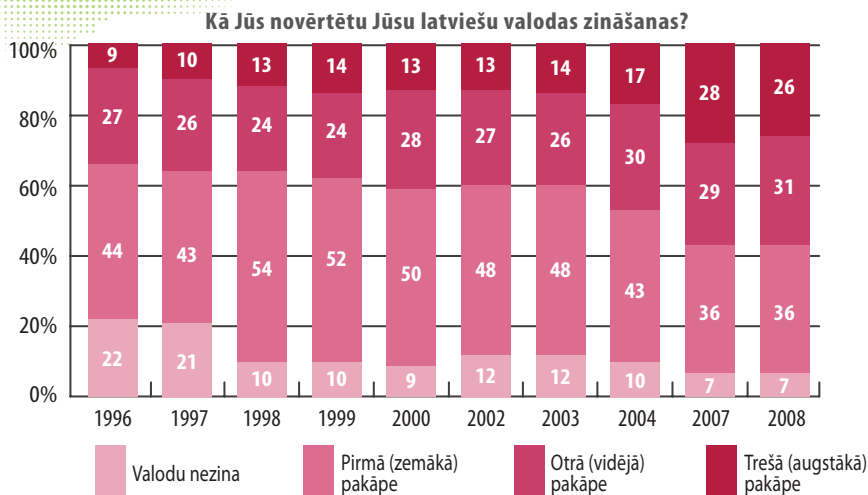
Jauniešu vēlme strādāt citā Eiropas valstī (%)

Avots: Eurobarometrs 319b: Jaunatne kustībā, 2011
<http://tinyurl.com/3ulzhhp>

6.3. Latviešu valoda

Latviešu valodas zināšanas (%) respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu

Avots: Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2008. http://www.valoda.lv/downloadDoc_435/mid_510

Vispārīzglītojošo dienas skolu sadalījums pa plūsmām

Mācību gads	Kopā	Latviešu	Krievu	Divplūsmu - latviešu/ krievu	Latviešu/poļu	Poļu	Ukraiņu	Baltkrievu	Angļu	Franču
1998./1999.	1074	728	195	145		5	1			
1999./2000.*	1057	727	189	133		5	1	* 2		
2000./2001.	1037	724	178	128		5	1	1		
2001./2002.	1029	725	175	122		5	1	1		
2002./2003.	1017	720	166	124		5	1	1		
2003./2004.	1009	729	159	115		4	1	1		
2004./2005.	993	724	155	108		4	1	1		
2005./2006.	983	727	152	97		4	1	1	1	
2006./2007.	974	727	148	92		4	1	1	1	
2007./2008.	958	722	141	88		5	1	1	0	
2008./2009.	948	724	135	81		5	1	1	1	
2009./2010.	846	648	114	76		5	1	1	1	
2010./2011.	830	646	103	73		5	1	1	1	
2011./2012.	814	641	99	65	1	4	1	1	1	1

* t.sk. 1 lietuviešu skola

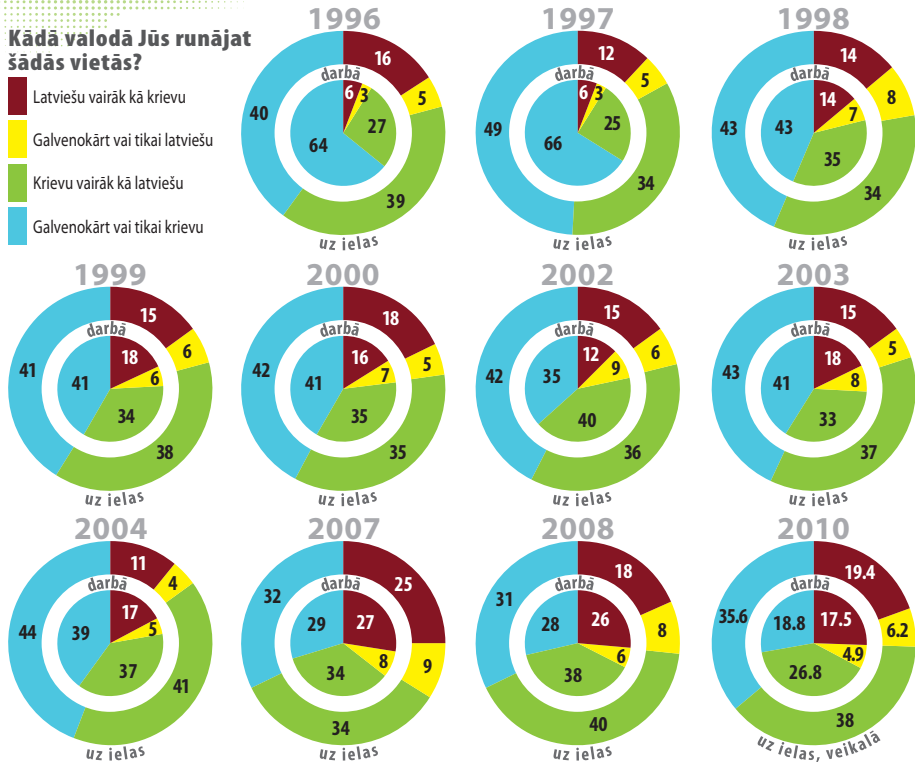
Avots: Izglītības un zinātnes ministrija <http://izm.izm.gov.lv/registri-statistika/statistika-vispareja/8011.html>

Salīdzinot skolēnu skaitu vispārīzglītojošajās dienas skolās 2000./01. m. g. ar 2010./11. m. g., skolās ar latviešu mācību valodu skolēnu skaits ir samazinājies par 31%, skolās ar krievu mācību valodu – par 50%, divplūsmu skolās gan programmās ar krievu mācību valodu, gan ar latviešu valodu skolēnu skaits ir samazinājies par 56%. 1992. gadā 46% no visiem bērniem apmeklēja bērnudārzus ar krievu mācību valodu, bet 2010. gadā – 24% bērnu. Izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes dati

Valodas lietošana publiskajā telpā (%) respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu

Kādā valodā Jūs runājat šādās vietās?

- Latviešu vairāk kā krievu
- Galvenokārt vai tikai latviešu
- Krievu vairāk kā latviešu
- Galvenokārt vai tikai krievu

Avoti: 1996-2008: Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2008.; 2010: Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2010. gada novembris. Pasūtītājs: LU Sociālo zinātņu fakultāte

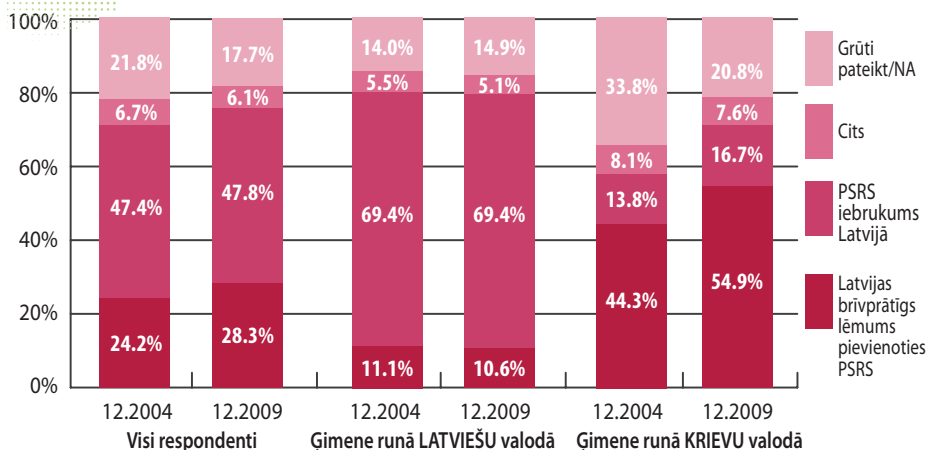
Televīzijas kanālu skatīšanās paradumi

		Galvenokārt vai tikai Latvijas TV kanālus	Latvijas TV kanālus biežāk nekā Krievijas TV kanālus	Krievijas TV kanālus biežāk nekā Latvijas TV kanālus	Galvenokārt vai tikai Krievijas TV kanālus	Neskatos ne Latvijas, ne Krievijas TV kanālus	Grūti pateikt, nav atbildes
Kāda ir Jūsu tautība?	Latvietis/ -te	46.5%	36.3%	10.0%	1.9%	4.1%	1.1%
	Krievs/ -iete	4.5%	12.4%	56.5%	19.0%	4.4%	3.1%
	Ukrainis/ -iete	3.0%	21.3%	54.8%	17.6%		3.4%
	Baltkrievs/ -iete	2.8%	6.0%	62.1%	20.0%	9.1%	
	Polis/ -iete	7.3%	22.3%	45.0%	20.8%		4.5%
	Lietuvietis/ -te	40.7%	30.7%	20.2%	8.5%		
	Ebrejs/ -iete		48.5%	51.5%			
Cita			47.3%	35.0%	17.7%		
Kāda ir Jūsu dzimtā valoda?	Latviešu	47.2%	37.1%	9.0%	1.3%	4.2%	1.2%
	Krievu	4.1%	11.4%	57.6%	20.5%	3.7%	2.6%
	Cita	13.2%	24.7%	40.6%	10.6%	7.4%	3.7%
Pilsonības statuss	LR pilsoņi	34.4%	30.3%	23.1%	6.3%	4.4%	1.5%
	Respondenti bez LR pilsonības	3.5%	9.8%	57.9%	22.2%	3.1%	3.5%

Avots: Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2010. gada novembris. Pasūtītājs: LU Sociālo zinātņu fakultāte

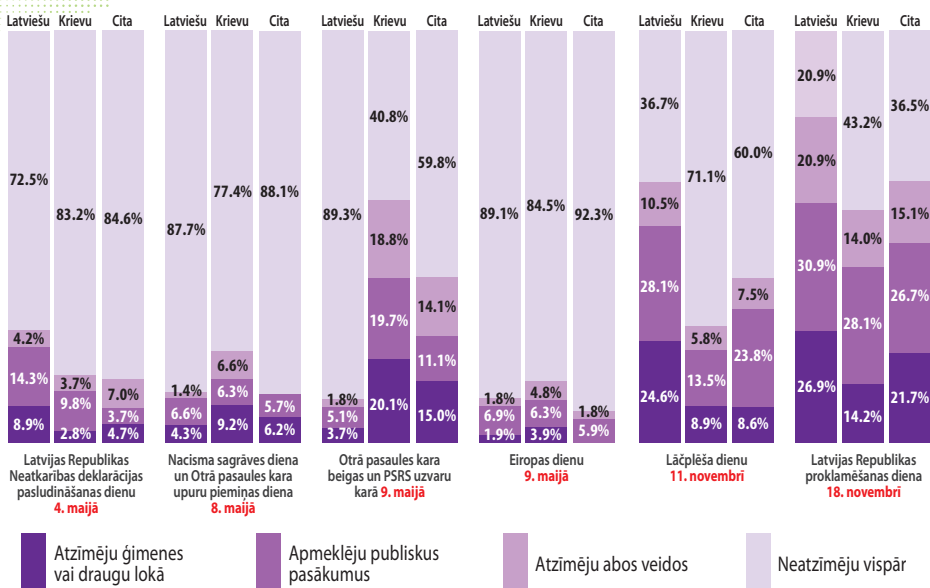
6.4. Sociālā atmiņa

Kā Latvija kļuva par PSRS sastāvdaļu 1940.gadā?

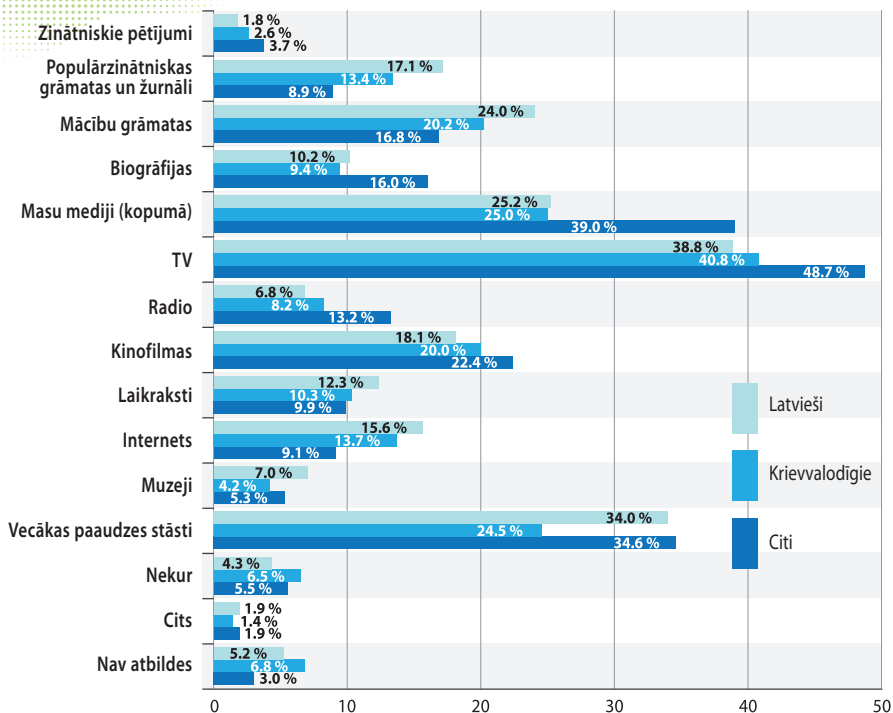
Avots: Pēdējais karš: Traumas komunikācija. M.Kaprāns un V.Zelče (red.). Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2011.

Vai pēdējo piecu gadu laikā esat atzīmējuši šādus notikumus?

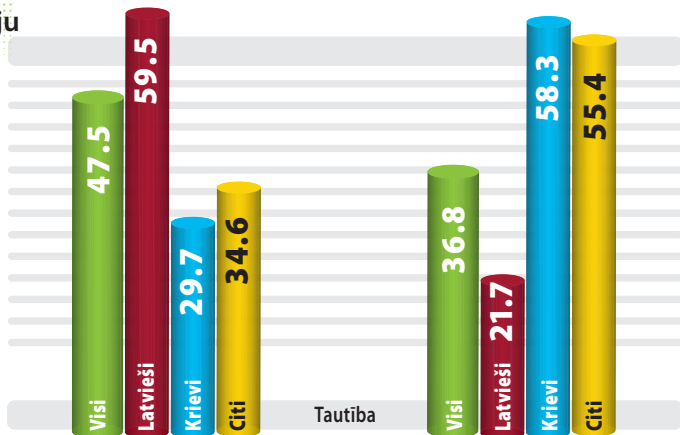
Avots: Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2010. gada novembris, Pasūtītājs: LU Sociālo zinātņu fakultāte

20. gadsimta vēstures zināšanu informācijas avoti (%)

Avots: Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS, 2010. gada novembris. Pasūtītājs: LU Sociālo zinātņu fakultāte

Latvijas iedzīvotāju attieksme pret kolektīvajiem mītiem atkarībā no respondenta tautības (%)

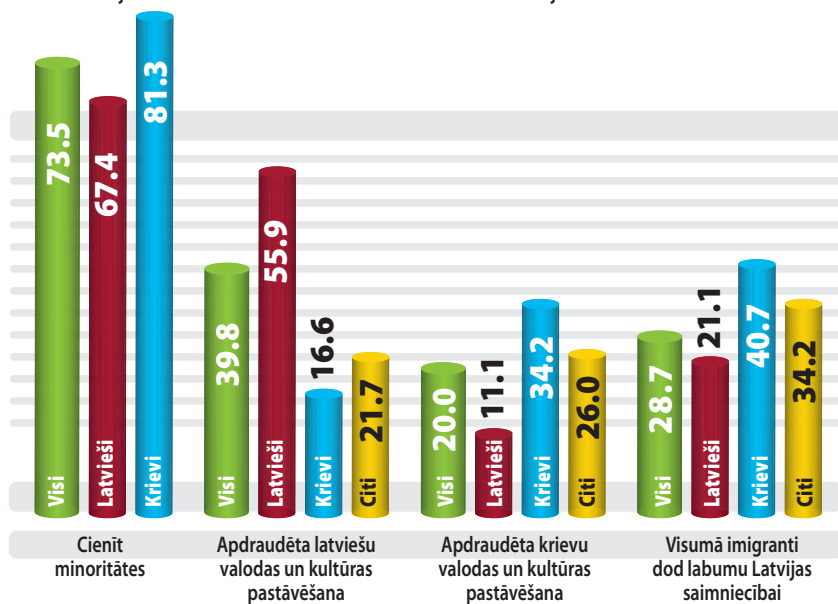
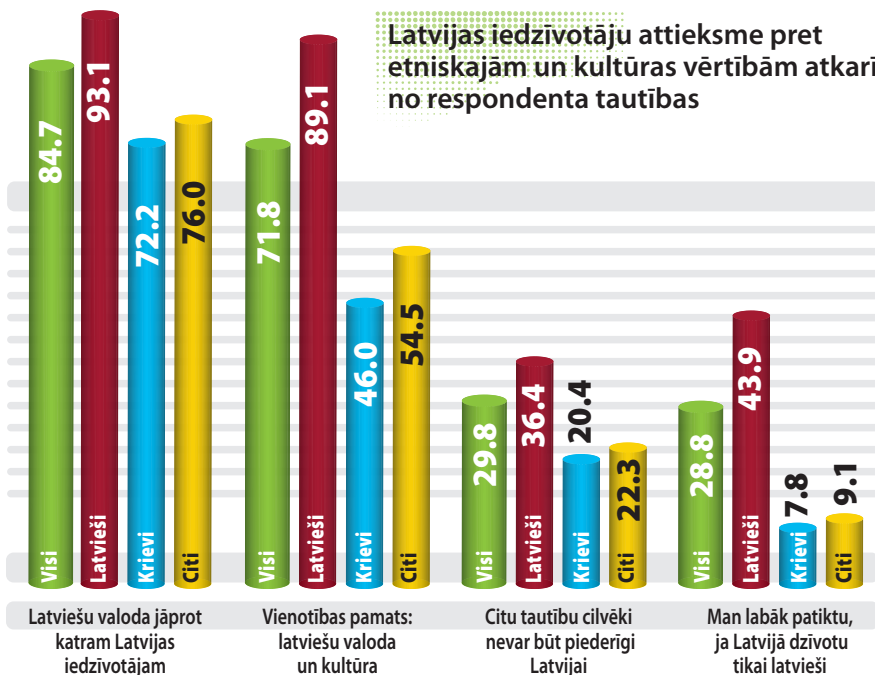
Ja Latvija līdzīgi Somijai 1940. gadā būtu palikusi neatkarīga, iedzīvotāju dzīves līmenis būtu ievērojami augstāks

Tikai pateicoties PSRS tautu palīdzībai, Latvijā tika sasniegts augsts ekonomikas un kultūras līmenis

Avots: Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010/2011

6.5. Iecietības veicināšana, kultūru dažādība un diskriminācijas novēršana

Latvijas iedzīvotāju attieksme pret etniskajām un kultūras vērtībām atkarībā no respondenta tautības

Avots: Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010/2011

Darbspējas vecuma iedzīvotāju nodarbinātības un bezdarba līmenis (%)

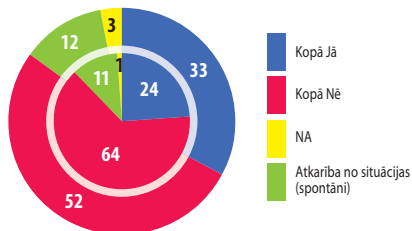
		Izglītība (iedzīvotāji 15-64 gadu vecumā)			Tautība u pilsonība (iedzīvotāji 18-64 gadu vecumā)		
		Augstākā	Vidējā	Zem vidējās	Latvieši	Nelatvieši (LR pilsoņi)	Nelatvieši bez LR pilsonības
Nodarbinātība	2008	86,9	74,5	37,1	74,2	71,3	70,7
	2009	82,3	64,6	29,4	66,8	63,2	58,4
	2010	80,6	61,5	28,4			
	2010/12-2011/02				64,4	65,5	52,8
Bezdarbs	2008	4,2	7,7	14,6	6,4	8,7	11,3
	2009	8,4	18,7	31,4	15,1	18,1	23,6
	2010	10,5	20,4	32,3			
	2010/12-2011/02				19,2	20,5	32,5

Avots: Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010/2011

Vai Jūs zināt, kādas ir Jūsu tiesības, ja esat kļuvis/-usi par diskriminācijas upuri vai tiek atzīkts/-a? (%)

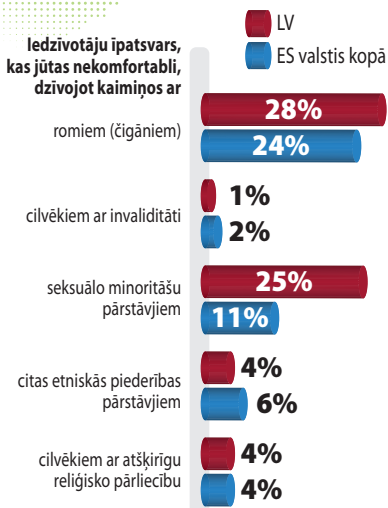
ES27 Ārējā diagrammas daļa

LV Iekšējā diagrammas daļa

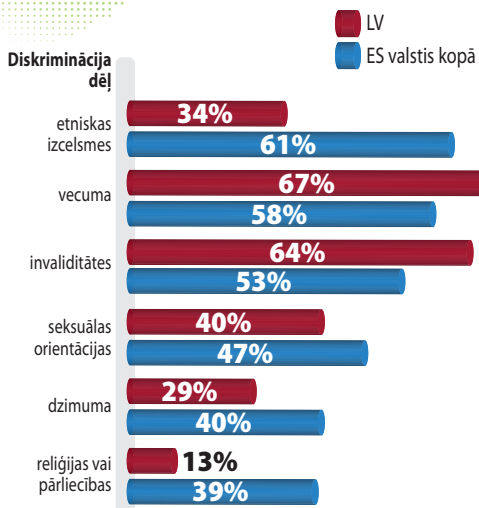
Avots: Speciālais Eurobarometrs 317, Diskriminācija ES, 2009.
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_fact_lv_lv1.pdf

Attieksme pret sabiedrības dažādību

Avots: Speciālais Eurobarometrs 296, Diskriminācija ES, 2008.
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_296_en.pdf

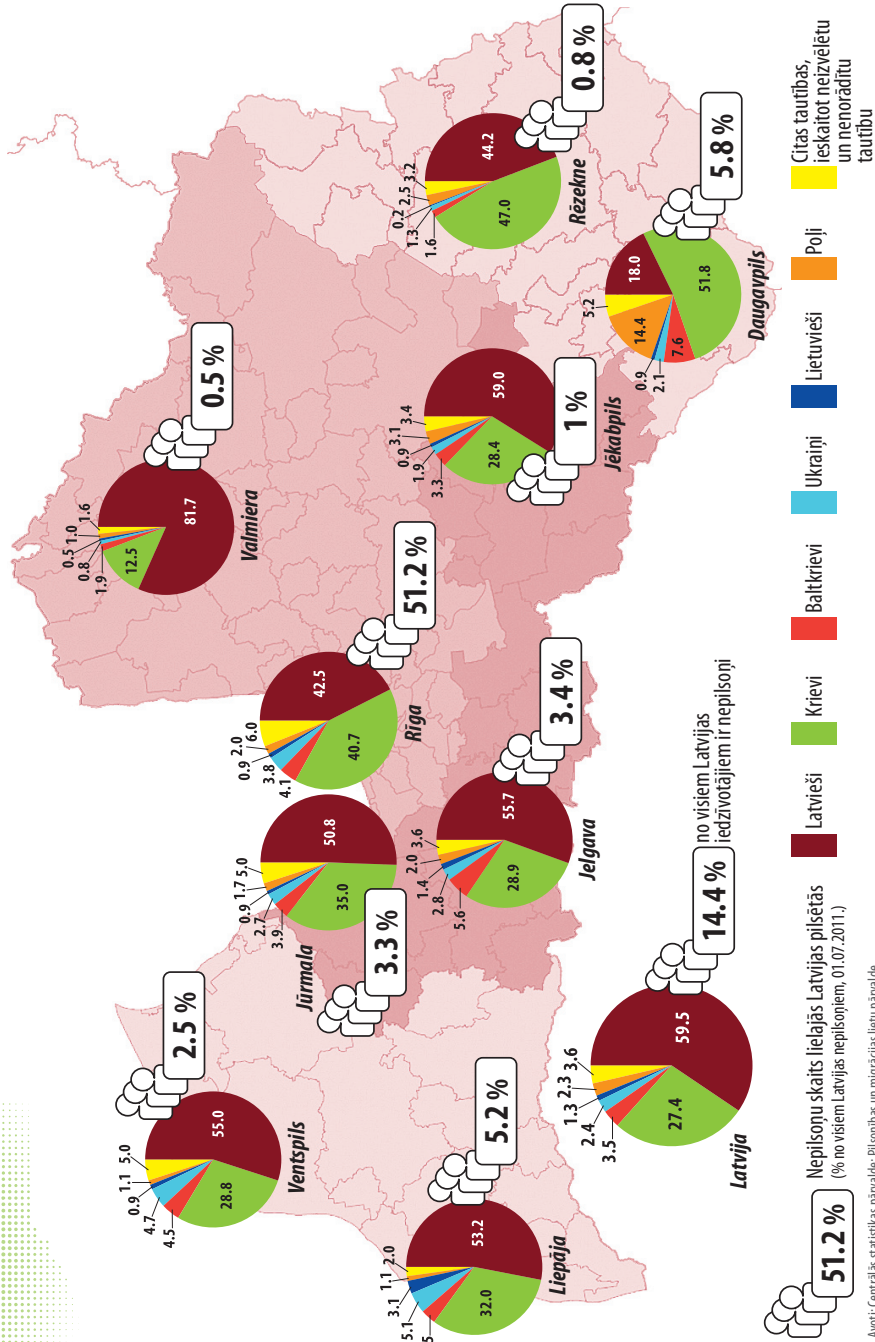
Uzskati par diskriminācijas izplatību

Avots: Speciālais Eurobarometrs 317, Diskriminācija ES, 2009.
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_fact_lv_lv1.pdf

Iedzīvotāju sastāvs pilsētās 2011. gada sākumā (%)

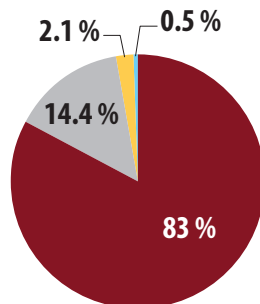
6.6. Latvijas iedzīvotāji

Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc tiesiskā statusa (% un skaits) 2011. gada 1. jūlijā

Latvijas iedzīvotāju skaits: **2 224 230** (01.07.2011.)

- LR Pilsoņi – **83 %** (1 847 618)
- Nepilsoņi – **14.4 %** (319 267)
- Trešo valstu pilsoņi – **2.1 %** (46 964), tai skaitā –
Latvijā pastāvīgi dzīvojoši Krievijas pilsoņi **1.3 %** (28 821)
- ES/EEZ pilsoņi – **0.5 %** (10 381)

Avots: Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde

Kultūras iestāžu skaits

Bibliotēkas – 830
(1 Nacionālā un 829 pašvaldību
publiskās bibliotēkas)

Muzeji – 141
(muzeji, to filiāles un struktūrvienības)

Kultūras centri – 539

Avots: Kultūras ministrija

SAĪSINĀJUMI

- ES Eiropas Savienība
- EEZ Eiropas Ekonomiskā zona
- NATO Ziemeļatlantijas līguma organizācija
- NVO Nevalstiskās organizācijas
- PMLP Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
- PSRS Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

Kultūras ministrija izsaka pateicību par līdzdalību Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu 2012.-2018. gadam izstrādāšanā kultūras ministres Konsultatīvajai padomei nacionālās identitātes un sabiedrības integrācijas jautājumos.

Pateicamies visiem, kuri izteica konstruktīvu kritiku un pārdomātus priekšlikumus!

Par materiāla saturu atbild Kultūras ministrija.

Buklets elektroniskā formā pieejams Kultūras ministrijas mājaslapā.

LATVIJAS REPUBLIKAS
KULTŪRAS MINISTRIJA

Bukletu finansē Kultūras ministrija.

Maketu veidoja Jūlija Matvejeva

Iespiests: SIA „Hoļda”

©Kultūras ministrija, 2012

Pārpublicēšanas vai citēšana gadījumā atsauce uz pirmavotu obligāta.